

Arsen Janevski, Gordan Kalajxiev, Elena Andreevska, Gordana Bucharovska,
Trajce Pelivanov, Jagoda Gligorovska, Simon Grojter, Neda Korunovska

---

PRI RA ^ NI K ZA NABQUDUVAWE NA SUDEWA

EMITER

МАКЕДОНСКО СОБРАНИЕ ЗА ПОПУЛАРИЗАЦИЈА И ПРИМЕНА НА НАУКАТА И ТЕХНИКАТА

Studio EMI TER - Skopje, 2003

Pri ra~ni k za nabqduvawe na sudewa

Avtori: *Prof. d-r Arsen Janevski
Ass. m-r Gordan Kal ajxi ev
Prof. d-r El ena Andreevska
Doc. d-r Gordana Bu` arovska
Traj~e Pel i vanov
Jagoda Gl i gorovska
Si mon Grojt er
Neda Korunovska*

I zdava~: *TP "St udi o EMI TER" vo i me na
Koal i ci ja "Si t e za pravi ~no sudewe"*

Za i zdava~ot: *Sl obodan Tanevski*

Urednik: *Si mon Grojt er*

Odgovoren urednik: *Vi ol et a Vel koska*

Telmi ~ko ureduvawe: *Al eksandar Babakov*

Lektor: *I vana Kocevska*

Kori ca: *Ni nosl av Kuzmanovski*

Pe~ati: *Jugorekl am - Skopje*

---

*Avtorski te i i zdava~ki te prava se za[ti teni . Zabraneto e sekakvo prepe~atuvawe, kopi -
rawe, sni mawe i prenesuvawe, vo cel ost i li vo del ovi , bez pi smena dozvol a od i zdava~ot.*

CIP - Katal ogi zaci ja vo publ i kaci ja
Narodna i uni verzi tetska bi bl i oteka "Sv. Kl i ment Ohri dski ", Skopje

351.94(497.7)(035)

Pri ra~ni k za nabqduvawe na sudewa / Arsen Janevski , Gordan Kal ajxi ev, El ena
Andreevska, Gordana Bu` arovska, Traj~e Pel i vanov, Jagoda Gl i gorovska, Si mon Grojt er,
Neda Korunovska. - Skopje :

T.P. Studi o EMI TER, 2003 godi na. - 80 str.; Format: 24x17 cm.

ISBN 9989-9500-3-2

1. Janevski , Arsen

a) Sudska kontrol a - Makedoni ja - Pri ra~ni ci

COBISS.MK-ID 55054346

Prof. d-r Arsen Janevski
Ass. m-r Gordan Kalajxiev
Doc. d-r Gordana Bu`arowska
Prof. d-r Elena Andreevska
Jagda Gligrovska
Neda Korunovska
Simon Grojter
Traj-e Pelivanov

PRI RA ^ N I K ZA NABQUDUVAVE NA SUDEWA

Organization for Security and Co-operation in Europe
Spillover Monitor
Mission to Skopje

Agence canadienne de
developpement internationale (ACDI)
Canadian International
Development Agency (CIDA)

SODR@I NA

VOVED

[to pretstavuva nabqduvawe na sudewa?	7
Koal i ci ja "Si te za pravi ~no sudewe"	8
Zo{ to e i zgotven ovoj Pri ra~ni k?	9
Struktura na Pri ra~ni kot	10

GLAVA 1

PRAKTI ^NI ASPEKTI

Pred po~etokot na sudeweto	12
Vo tekot na nabqduvaweto	14
Po nabqduvaweto	17

GLAVA 2

NABQUDUVAWE NA SUDEWA VO GRA\ANSKI PREDMETI

Za{ ti ta na pravata	20
Ednakvost na gra ani te pred sudovi te	21
Tu` ba	22
Podgotvi tel no ro~i { te	25
Sudski taksi	25
Sudski sostav	27
Koi li ca se povi kuvaat na gl avna rasprava	29
Zastapuvawe	30

Svedok.....	36
Dal i vo postapkata u~estvuva ve{ tak?	39
Javnost vo raspravaweto	40
Jazi kot vo postapkata	41
Sosl u{ uvawe na stranki te	44
I znesuvawe na f akti i dokazi	45
Odl agawe na ro~i { te za gl avna rasprava	46
Donesuvawe na odl uka	46
Zapi sni k za odr` ani te ro~i { ta	47
@al ba	48

GLAVA 3

NABQUDUVAWE NA KRI VI ^NI SUDEWA

Pravata na li cata povi kani , pri vedeni i li li { eni od sl oboda vo pol i ci skata postapka	51
Prava na pri tvoreni te li ca	55
Standardi za pravi ~no sudewe na pretresot pred sudot	57
Nepri strasnost	58
Presumpci ja na nevi nost	59
Pravo na sudewe vo razumen rok	60
Pravo na i nf ormi rawe za obvi neni jata	60
Dovol no vreme i mo` nosti za podgotvuvawe na odbranata	62
Pravo obvi neti ot da se brani sami ot i li so pomo{ na brani tel	63
Pravo da se i spi taat svedoci te	66
Pravo na preveduva~	68
Pravo na ` al ba (pravni lekovi)	70

GLAVA 4

DODATOCI

Upatstva za odnesuvawe na nabqduva~i te	72
Pova` ni tel ef oni vo pravosudni ot si stem	75

VOVED

[TO PRETSTAVUVA NABQUDUVAWE NA SUDEWA?

Nabquduvawe na sudewa e eden od na~i ni te za sl edewe na po~i tuvaweto na ~ovekovi te prava.

Sl edeweto na po~i tuvaweto na ~ovekovi te prava, general no mo` e da se def i ni ra kako akti vno sobi rawe, veri f i ka- ci - ja i i tno kori stewe na i nf ormaci i te za da se odgovori na probl emi te od obl asta na ~ovekovi te prava. Sl edeweto na ~ovekovi te prava vkl u~uva sobi rawe na i nf ormaci i za i nci - denti, sl edewe na nastani (izbori, sudewa, demonstraci i, i tn.), poseta na mesta, na pri mer, pri tvor, kamp za begal ci i drugo. I sto taka, edno od sredstvata mo` e da pretstavuva i evaluacijata i i mpl ementacijata na me|unarodni te standardi za ~ovekovi te prava vo doma{ noto zakonodavstvo.

Nabquduvaweto na sudewa opf a}a i spra}awe na nab- qduva~ koj }e pri sustvuva na isti te, so cel da podgotvi i zve{ taj zasnovan vrz pravi ~nosta na sudeweto vo dadeni ot sl u~aj. Ovi e i zve{ tai mo` at da bi dat osnova za po{ i roka anal i za vo pravo- sudstvoto, vkl u~uvaj}i go f unkcioni raweto na sudstvoto, kval i f i - ka- ci i te na sudi i te, zapi sni ~ari te, obvi ni tel i te, advokati te, osta- nati ot sudski personal, pol i cijata, zatvorski te rabotnici i drugi - te l i ca vkl u~eni vo sproveduvaweto i i zvr{ uvaweto na zakoni te.

Op{ topri f ateni rezul tati od nabquduvawe na sudewata se:

- podgotovka na nezavi sen, nepri strasen i objekti ven i zve{ taj za pravi ~nosta vo konkreten sl u~aj;
- potti knuvawe na sudot za po~i tuvawe na pravi l ata za pravi ~no sudewe. Pri sustvoto na nabqduva~ na sudewe e jasen znak deka se vni mava na rabotata na sudot i ova mo` e pozi ti vno da vli jae vrz odnesuvaweto na sudot;

- ovozmo`uva sobi rawe na inf ormaci i od prva raka, neophodni za potti knuvawe na vl asta za garanti rawe i sproveduvawe na pri nci pi te za pravi ~no sudewe.

KOALI CI JA "SI TE ZA PRAVI ^NO SUDEWE"

Koal i cijata "Si te za pravi ~no sudewe"-Skopje pretstavuva organi zacija vo koja na dobrovol na osnova ~l enuvaat 18 NVO od cel ata teri torija na Republ i ka Makedoni ja. Osnovana e na 12 maj 2003 godi na.

Sogl asno Statutot, cel ta na Koal i cijata e zgol emuvawe na po~i tuvaweto na pravoto za pravi ~no sudewe, zajaknuvawe na doverbata na gra|ani te vo pravosudni te i nsti tuci i, i denti f i kaci ja na obl asti te kade se potrebni pravni ref ormi, i zgotvuvawe na predlozi za isti te i rabotewe na ni vna real izaci ja.

Za ostvaruvawe na zacrtani te zada~i, Koal i cijata vr{ i nabquduvawe na sudewa vo si te osnovni sudovi vo Republ i ka Makedoni ja.

Pri brani te nepri strasni podatoci za gra|anski te i kri vi ~ni te procesi pretstavuvaat osnova za ponatamo{ na anal i za od strana na ti m na pravni eksperti, koja treba da dade sl i ka za f unkcioni raweto na sudski ot si stem i i mpl ementacijata na me|unarodni te standardi za pravi ~no sudewe vo doma{ nata praksa.

18-te NVO, osnova~ki ~l enki na Koal i cijata "Si te za pravi ~no sudewe" se: ADI -Gosti var, ARKA-Kumanovo, ARRP-[ti p, ASVI N-Skopje, CDR-Tetovo, Centar za za{ ti tata na pravata na deteto-Skopje, Gra|anski pateki - Bi tola, FEMI NA-Kumanovo, FOKUS-Resen, Hel si n{ ki ot komi tet za ~ovekovi prava-Skopje, ME\A[I -Skopje, MOF-Skopje, MOST-Skopje, MPRC-Skopje, PHURT-Del ~evo, ROZPR-Skopje,Spektar-[ti p, SPPMD-Kavadarci.

Koal i cijata e otvorena za pri mawe na novi ~l enki koi gi del at isti te cel i, vo procedura utvrdena so Statutot .

Koal i cijata svoeto dejstvuvawe go vr{ i vo ramki te na temi i zbrani od strana na nejzi ni te ~l enki kako temi od poseben i nteres:

- trgovi ja so lu|e,semejno nasi lstvo i prava na `enata;
- deca, ml adi na i semejno pravo;
- korupci ja, sopstveni ~ki pra{ awa i pra{ awa od trudovo pravo;
- povreda na ~ovekovi te prava i poli ci ska zl oupotreba.

Sogl asno potrebi te i sti te mo` at da podl e` at na promeni od strana na I zvr{ noto tel o na Koal i cijata.

Pretsedatel ot na Vrhovni ot sud na Republ i ka Makedoni ja i sprati pi smo za poddr{ ka na mre` ata za nabqduvawe na sudewe i do si te pretsedatel i na apelaci oni te i osnovni te sudovi koi bea i nf ormi rani za proektot i negovi te cel i. Svoja soglasnost i poddr{ ka, isto taka, dadoa i Mi ni sterstvoto za pravda, Republ i ~ki ot sudski sovet, Javni ot obvi ni tel na Republ i ka Makedoni ja i pretsedatel ot na Zdru` eni eto na sudi i te vo Makedoni ja.

Koal i cijata ostvaruva sorabotka i so Pravni ot f akul tet "Justi ni jan Prvi" od Skopje, Pravni ot f akul tet pri Jugoi sto~ni ot uni verzi tet od Tetovo, Advokatskata komora na Republ i ka Makedoni ja i drugi doma{ ni i me|unarodni organi zaci i.

Opravdanosta od f ormi raweto na Koal i cijata }e bi de potvrdena dokol ku se zgol emi po~i tuvaweto na me|unarodni te standardi za pravi ~no sudewe pred doma{ ni te sudovi i otpo~ne procesot za zgol emuvawe na doverbata na si te gra|ani vo sudstvoto i pravni ot si stem voop{ to.

ZO[TO E I ZGOTVEN OVOJ PRI RA^NI K?

I dejata za sozdavawe na Pri ra~ni k za nabqduvawe na sudewe, karakteri sti ~en za okol nosti te vo Republ i ka Makedoni ja, se pojavi vo procesot na razvi vawe na konceptot za proekt za nabqduvawe na sudewata vo prol etta 2003 god. Rabotnata grupa sostavena od pretstavni ci na nevl adi ni organi zaci i, Uni verzi teti te i Advokatskata komora na Makedoni ja zakl u~ija deka Pri ra~ni kot bi trebal o da bi de kratok no preci zen i bazi ~en tekst koj{ to ja objasnuva su{ ti nata na me|unarodni te standardi za pravi ~no sudewe i teoretski te i prakti ~ni te aspekti na nabqduvaweto na sudewata.

Me|unarodni te dogovori rati f i kuvani od Parl amentot, RM se i nkorporirani vo doma{ ni te zakoni i pri menuvani od doma{ noto sudstvo niz krivi ~nata i gra|anskata postapka. Zatoa se smeta{ e za bi tno nabqduva~i te da se snabdat so upatstvo za zakonski te odredbi koi korespondi raat vo doma{ ni te i vo me|unarodni te dokumenti. Vo slu~aj od strana na nabqduva~i te da bi de proceneto deka postoi nedostig na i mpl ementaci ja na odredeni me|unarodni standardi, prezentaci jata na standardi te vo Pri ra~ni kot }e i m ovozmo` i na nabqduva~i te da utvrdat dal i toj nedostig e poradi prazni na vo doma{ noto pravo i li poradi prakti ~ni nedostatoci. Isto taka, }e pomogne vo donesuvaweto na preporaki kako ovi e prazni ni i li nedostatoci da se nadmi nat.

Prakti ~ni ot del od Pri ra~ni kot i ma za cel da gi snabdi nabqduva~i te so upatstva za ni vnata rabota kako neutral ni autsajderi pred, za vreme i po sudeweto. Vni mani eto treba osobeno da se naso~i kon psi hol o{ ki te aspekti

na komuni kaci jata pome|u razli ~ni te akteri vo sudeweto.

Prakti ~ni ot del od Pri ra~ni kot }e pomogne nabqduva~i te adekvatno da gi i splani raat svoi te zada~i, i uspe{ no da gi popol nat pra{ al ni ci te po zavr{ enoto nabqduvawe na sudski ot proces.

General no, Pri ra~ni kot za nabqduvawe na sudewe mo` e da bi de samo tol ku dobar kol ku { to se dobri i nabqduva~i te koi go upotrebuvaat.

Pri ra~ni kot u{ te na sami ot po~etok be{ e zami sl en kako ` i va materi ja koja }e bi de nadopol nuvana vrz osnova na soznani jata dobi eni od prakti ~noto i skustvo na nabqduva~i te. Pri ra~ni kot e zami sl en kako al atka za popol nuvawe na pra{ al ni ci te za nabqduvawe na kri vi ~ni te i gra|anski te predmeti, no isto taka i kako potsetni k na advokati te, sudi i te i javni te obvi ni tel i za me\unarodni te standardi za pravi ~no sudewe.

OBSE so zadovol stvo gi predava sopstveni ~ki te prava na Koal i ci jata "Si te za pravi ~no sudewe" po uspe{ noto zavr{ uvawe na pi lot f azata na nabqduvawe na sudski te procesi i po vospostavuvawe na neophodnata struktura vo esenta 2003, i ñ posakuva uspeh na Koal i ci jata vo ponatamo{ noto nadgraduvawe na Pri ra~ni kot kako kori sna al atka koja pomaga da se zgol emi po~i tuvaweto na pravoto za pravi ~no sudewe vo Republ i ka Makedoni ja.

STRUKTURA NA PRI RA^NI KOT

Pri ra~ni kot e podel en na pet del a:

◆ Voved: ja dava osnovata na i dejata za sl edewe na sudewa vo Makedoni ja i pri ~i ni te za f ormi rawe na Koal i ci jata "Si te za pravi ~no sudewe"

Avtori : Neda Korunovska

Traj~e Pel i vanov

Si mon Grojter

◆ Prakti ~ni aspekti : vkl u~uva prakti ~ni problemi i pra{ awa so koi mo` e da se sretne nabqduva~ot pred sudeweto, za vreme na sudeweto i po zavr{ uvaweto na sudeweto.

Avtor: Jagoda Gl i gorovska

◆ Pravni standardi za pravi ~no sudewe vo gra|anski te predmeti : nudi ednostavni sodr` i ni i nasoki za pravni te doma{ ni i me|unarodni standardi vo gra|anskoto procesno pravo.

Avtor: Prof. d-r Arsen Janevski

♦ Pravni standardi za pravi ~no sudewe vo kri vi ~ni te predmeti : nudi sodr` i ni od obl asta na kri vi ~noto procesno pravo vo domenot na pri nci - pi te za pravi ~no sudewe.

Avtori : Ass. m-r Gordan Kal ajxi ev

Prof . d-r El ena Andreevska

Doc. d-r Gordana Bu` arovska

♦ Dodatoci : sodr` i pova` ni telef oni na pravosudni te organi vo Republ i ka Makedoni ja, i Upatstvo na odnesuvawe na nabqduva~i te.

Pri izgotvuvaweto na Pri ra~ni kot be{ e konsul ti rana sl ednavo l i tera - tura:

1. *Trial Observation Manual*, International Commission of Jurist, 2002

2. *Fair Trial Manual*, Amnesty International, 1998

3. *The Right to a Fair Trial*, Nuala Mole and Catharina Harby, Council of Europe, 2001

4. *Pol i cijat a i ~ovekovi t e prava*, G. Kal ajxi ev, T. Stojanovski , B. Janku - loski , V. Zaf i rovski , Hel si n{ ki komi tet za ~ovekovi prava, 2002

5. *Final draft of the Trial Monitoring Manual of the Human Rights Department of the OSCE Mission in Bosnia and Herzegovina*, 2003.

KRATENKI

ZPP	- Zakon za parni ~nata postapka
ZKP	- Zakon za kri vi ~nata postapka
UD^ P	- Uni verzal na dekl araci ja za ~ovekovi te prava
EK^ P	- Evropska konvenci ja za ~ovekovi prava
ZS	- Zakon za sudovi te
ZVR	- Zakon za vnatre{ ni raboti
ZST	- Zakon za sudski taksi
ZI P	- Zakon za i zvr{ nata postapka
MPGPP	- Me unaroden pakt za gra anski i pol i ti ~ki prava
Pravi l ni k na MVR	- Pravi l ni k za vr{ ewe na raboti te na Mi ni sterstvoto za vnatre{ ni raboti .

Glava

1

PRAKTI ^NI ASPEKTI

PRED PO ^ETOKOT NA SUDEWATA

Selekcija na predmeti

Sel ekti raweto na predmeti te e od gol ema va `nost za sproveduvawe na uspe{ no nabqduvawe i toa bl agovremeno go pravi regi onal ni ot koordi nator, koj sostavuva predl og-l i sta od sel ekti rani predmeti i ja dostavuva na odobruvawe do proekt menaxerot.

Po dobi enata soglasnost koordi natorot gi i nf ormi ra nabqduva~i te(vodi ~ i ~l en na ti mot) za predmeti te koi treba da se sl edat, odnosno pred koj sud se vodi postapkata i koga e zaka `ano sudeweto.

I sto taka, sekoj od nabqduva~i te i ma obvraska da ja sl edi si tuacijata so ~ovekovi te prava vo regi onot vo koj del uva. Dokol ku dobi e i nf ormaci i za nekoi i nteresni predmeti koi se vo ramka na temi te izbrani od Koali cijata kako temi od poseben i nteres, dol `en e da dostavi predl og za nabqduvawe na predmetot do l okal ni ot koordi nator.

Ti nska rabota

Nabqduvaweto se vr{ i vo tim od dvajca nabqduva~i, od koi eden e vodi ~ na ti mot, a drugi ot e ~l en. Vodi ~ot na ti mot zadol ` i tel no e advokat i l i di pl omi ran pravni k so i skustvo.

Osnova za uspe{ no nabqduvawe e ti mskata rabota na nabqduva~i te. Neophodno e ti e postojano da kontakti raat, da sorabotuvaat, da di skuti raat i da se pomagaat pred, za vreme i po nabqduvaweto.

Podgotvenost za nabqduva~ki ot proces

1. Podatoci za sudot - pred da zapo~ne nabqduvaweto potrebno e da se obezbedat osnovni te podatoci za sudot vo koj }e se nabqduva postapkata, odnosno za koj sud se raboti (dokol ku i ma pove}e sudovi vo gradot), na koja lokacija e smesten, kol ku vreme e potrebno da se sti gne do tamu i dali i kakvo prevozno sredstvo e potrebno.

2. Predmet - odnapred treba da se znae za kakov predmet se raboti, krivi ~en ili gra|anski, brojot pod koj e zaveden vo sudskata pi sarni ca i eventualno za kakvo krivi ~no delo se vodi krivi ~na postapka ili, pak, osnovata na gra|anskata postapka.

3. Vreme - od osobena va`nost e da se imaati informacii za to~noto vreme na odr` uvawe na sudeweto koe treba da se nabqduva i da se pri sti gne vo sudot navreme. Toa zna~i, da se ima dovolno vreme da se najdesal ata za sudeweli i pak kancelarijata na sudijata, bi dej}i ~esto se slu~uva, poradi nedovolen prostor i zafateni sal i po sudovite, neposredno pred sudeweto da se donese odluka taa da se odr` i na drugo mesto, a ne na ona mesto { to bilo porano opredel eno. Dokol ku ne se sti gne na vreme, se doveduva vo pra{ awe samoto nabqduvawe.

4. Legitimacija - Sekoj nabqduva~e dol` en da ja nosi legiti macijata i staknata na vi dli vo mesto.

Ne e dozvol eno vr{ ewe na nabqduvawe vo ime na Koal icijata, bez legiti macija, i zdadena od istata.

5. Notes - sekoj od nabqduva~i te pri podgotvuvawe za nabqduvawe treba da si obezbedi notes, koj{ to }e go nosi na sudewe zaradi zabele` uvawe na podatoci vrzani za nabqduvaweto.

6. Pra{alnici - sekoja regionalnata kancelarija e dol` na da im obezbedi na nabqduva~i te dovol en broj pra{alnici za nabqduvawe na krivi ~nata i gra|anskata postapka. Na barawe na sudijata, sudi ja-porotnik, obvinitel, stranka ili advokat, mo` e da im se poka` e ili dade nepopolnet primerok od pra{alnik.

Konflikt na interesi

Nabqduva~ot }e se i zzeme od nabqduvawe na određen predmet dokol ku nabqduva sudewe po predmet vo koj se utvrđi deka ima li ~en interes,

dokol ku so stranki te vo postapkata e vo li~ni, semejni, parti ski i li drug vid vrski i li odnosi, i li pak, bi l i invol vi ran kako advokat vo postapkata, vo koe bi lo vreme, f aza i li i instanca. Nabqduva~ot e dol` en da ja i zvesti Regi onal nata kancelarija i toa vedna{ po doznawawe za postoweto na odnapred navedeni te pri ~i ni za i zzemawe, so cel da obezbedi dovol no vreme za odreduwawe drug nabqduva~ na negovo mesto.

Nei zvestuwaweto na lokal ni ot koordi nator za pogore i zneseni ot konfl ikt na interesi rezul ti ra so i sklu~uwawe na nabqduva~ot od nabqduva~ki ot proces.

Spre~enost

Vo slu~aj na spre~enost nabqduva~ot e dol` en bl agovremeno, odnosno vedna{ po doznawawe na pri ~i ni te za spre~enost, da go i zvesti regi onal ni ot koordi nator, za i sti ot da i ma dovol no vreme da opredel i drug nabqduva~ na negovo mesto.

Pretstavuwawe

Nabqduva~i te pred da zapo~nat so nabqduvawe, dol` ni se da se pretstavat na sudijata sebe si i nakratko Koal i cijata "Si te za pravi ~no sudewe". Pretstavuwaweto na nabqduva~i te pred ostanati te pri sutni go vr{ i sudijata.

VO TEKOT NA NABQUDUVAWETO

Mesto vo sudni cata

Nabqduva~i te treba da i maat neutral na pozi ci ja od aspekt na mestoto na koe sedat vo sal ata za sudewe/sudskata kancel ari ja. Dokol ku sudi jata prethodno ne go odredi mestoto, po` el no e nabqduva~i te da ne sedat i li ne stojat do ni edna od stranki te i li ni vni te advokati, za da ne se dovede vo pra{ awe ni vnata objekti vnost.

Nabqduvawe

1. Traewe- nabqduvaweto na edno sudeweto, Ne mo`e vremenski da se l i m i t i r a i odredi bi dej}i toa zavi si od mnogu f aktori (za kakov sl u-aj se raboti , broj na stranki , obvi neti , svedoci , vo koja f aza e postapkata i sl.)

2. Na~in- nabqduvaweto podrazbi ra gl edawe i sl u{ awe, bez zboru-vawe, poradi { to za nabqduva~ot se vel i deka "i ma o~i i u{ i , a nema usta". Toj ne u~estvuva, ne komentira i ne i nterveni ra. I sto taka, ne e dozvol eno nabqduva~ot da go kori sti , takanare~eni ot, "govor na tel oto", pri { to vi dl i vo bi ja poka ` al svojata reakci ja na odredena i zjava na sudot, strankata, advokatot, sl u~ka (na pr., smeewe, pl a~ewe, potturnuvawe na drugi ot nabqduva~, pravewe razni gri masi i l i dvi ` ewa, odobruvawe, ohrabruvawe i sl.). Vo sl u~aj da zabele ` al ne{ to i saka da go vnese vo notesot, toa ne{ to treba da go napravi di skretno, bez af ekti ranost i pri vlekuvawe na vni mani e na sudot, stranki te i l i advokati te.

3. Tek- nabqduva~i te se dol ` ni sé { to }e zabele ` at vo tekot na sudeweto detal no da go vnesat vo ni vni te notesi . Pri toa, osven na proce-sni te dejstvi ja vni mani e treba da se posveti na rasporedot i gol emi nata na sudni cata, komuni kaci jata pome|u stranki te, o{ teteni te, svedoci te, advokati te, odnesuvaweto na sudi jata, na sudskata pol i ci ja i tn. Podatoci te se sporeduvaat na kraj.

Odnosuvawe na nabqduva~i te

Nabqduva~i te vo procesot na pri bi rawe na konci zni , to~ni i objek-ti vni podatoci za sudski te procesi odnosno pri i zvr{ uvawe na svoi te zada~i se dol ` ni da se pri dr ` uvaat do sl edni va pri nci pi :

- podgotvenost
- navremenost
- ti mska rabota
- nepri strasnost
- objekti vnost
- detal nost vo pri bel e ` uvaweto
- upornost
- ne vme{ anost
- doverl i vnost
- konti nui ranost vo sl edeweto

Osnovi te na dejstvuvaweto se utvrdeni vo Upatstvoto za nabqduva~i te i zgotveno od Koal i cijata

- So ogledeka vni mani eto na Koal i cijata e naso~eno najmnogu kon ~l. 6 od Evropskata konvencija za za{ ti ta na ~ovekovi te prava, nabqduva~i te pokraj dobroto poznavawe na doma{ noto pravo, moraat da gi poznaaat odl i ~no i me|unarodni te standardi za pravi ~no sudewe.

- Ti e moraat da se pogri`at sudi i te i sudskata admi ni stracija da bi dat zapoznaeni so celi te na Koal i cijata i ni vnata ul oga na nabqduva~i .

- Nabqduva~i te moraat da bi dat podgotveni za predmetot koj go nabqduvaat. I meno, ni vna obvraska e da se zapoznaat so podatoci te za slu~ajot kol ku { to e mo`no podobro, odnosno da gi pro~i taat prethodni te pra{ al ni ci dokol ku se raboti za predmet koj se sl edi podol go vreme.

- Vo ni eden slu~aj nabqduva~i te ne smeat da go naru{ uvaat sudeweto, ni tu na koj bilo na~in da poka`at vme{ anost, odnosno pri strasnost.

- Nabqduva~i te se dol`ni da go { ti tat ugl edot na Koal i cijata. Od osobeno zna~ewe e ni vni ot odnos :

1. Kon sudot - nabqduva~i te se dol`ni kon sudi i te i sudi i te-porotni ci da se odnesuvaat so respekt, ni kade javno da ne di skuti raat za ni v, da ne komentiraat da i ne gi kri ti kuvaat. Ul ogata na Koal i cijata e da mu pomogne na sudski ot si stem preku i denti f i kacija na slabosti te i i znao|awe na~in tie da se nadmi nat. Pri toa svoeto u~estvo vo celi ot toj proces nabqduva~i te go vr{ at samo preku popol nuvawe na kval i tetni i to~ni pra{ al ni ci .

2. Kon st ranki te - potrebno e da i maat rezervi rano odnesuvawe, bez poka` uvawe na mi sl ewe i ~uvstva, bez kakvo bilo omal ova` uvawe, navreda ili simpati i .

3. Kon advokat i te/polnomo{ ni ci - ne e po`elno ostvaruvawe na bliski kontakti so advokati ili polnomo{ ni ci vku~eni vo postapkata, osven oni e neophodni za pri bi rawe na podatoci va`ni za predmetot, so cel da se izbegne mo`nosta za razni somnevawa vo objekti vnosta na nabqduva~i te.

4. Kon medi umi te - so medi umi te treba posebno da se vni mava, bi dej}i nabqduva~i te ne se ovl asteni da davaat i zjavi za sudewata koi gi nabqu-

duvaat ili pak za ona { to go zabel e` al e vo postapkata. Odnosi te so javnosta i medi umskata prezentacija na Koali cijata se sproveduva od ovl asteni lica, na na~in predviden so poseben medi aplan. Dokol ku na nekoj od nabqduva~ite i m se obrati nekoj od medi umite (barainformacii, intervju, izjavi, pokani za u~estvo voradio/TV emisii), vo toj slu~aj nabqduva~ote dol`en najqubezno da go odbie i da go upati na regionalniot koordinator, koj ponatamuje go naso~i do portparolot na Koali cijata ili do licekoe}e go odredi Nacionalnata kancelarija na Koali cijata.

5. Kongra/ani te - Koali cijata po pravilo ne postapuva po inicijativa na gra|ani, no imaj}i go predvidni vni ot interes za istata, mo`e realno da se o~ekuvati e da se obra}aat do nabqduva~ite i da baraat nabqduvawe na sudewa za koi tie se zai nteresirani. Vo toj slu~aj obvrška na nabqduva~ite e da gi upatat gra|anite na razgovor vo Regionalnata kancelarija. Sobazni te podatoci od predmetot na gra|aninot, dokol ku isti ot e vo temite i zbrani kako temi od poseben interes se postapuvasto kako i so site drugi izvori na podatoci. Se izgotvuva predlog lista od strana na lokalniot koordinator i istata se dostavuva na odobruvawe do projekt menaxerot.

6. Vo neo~ekuvani situacii - vo tekot na nabqduvaweto mo`e da dojde do najrazli~ni, specifi~ni i neo~ekuvani situacii, na primer: pri govor na prisustvo na nabqduva~ite, konflikt pome|ustranki, advokati i drugi prisutni, soznanija za izvr{eni krivi~ni dela i tn. So ogleddeka site takvi situacii ne mo`at da se predvidat i nabrojat, za nabqduva~ite e najva`no da znaat deka treba da ostanat smireni, pribrani, da ne interveriraat na koj bilo na~ini da mu ostavat na sudot da ja razre}i nastanatata situacija. Dokol ku dojde do nekojari zi~na situacija, najdobro bi bilo di skretno da ja napu}tat sudnata. Kakovi da bil slu~ajot i bez razlika dali prekinale so nabqduvaweto ili ostanale do kraj, nabqduva~ite se dol`ni za toa da popolnat pra}alni ki da go izvestat regionalniot koordinator.

PO NABQUDUVAWETO

Sreduvawe na zabele}ki

Pozavr{uvawe na nabqduvaweto potrebno e nabqduva~ite od sekoj tim da gi sredat zabele}kite { to bile notirani vo nivnite notesi, za da mo`at da dadat pocel osni i seopfatni odgovori na pra}awata vo pra}alnikot.

Diskusija po zabele{ ki te

Po sreduvawe na podatoci te, nabquduva~i te di skuti raat po isti te i zazemaat stav po odnos na mo` ni te odgovori na pra{ awata vo pra{ al ni kot.

Pri toa se kori stat so Pri ra~ni kot za nabquduvawe na sudewa.

Svoeto vni mani e go naso~uvaat kon barawe odgovor dali si te izvedeni dejstvi ja se vo sogl asnost so postapkata, odnosno dali postoji prekr{ uvawe na nekoje od pravata zagaranti rani so me|unarodni te i doma{ ni regul ati vi.

Dokol ku nabquduva~i te i maat razli ~ni mislewa i stavovi, isti te gi vnesuvaat podel no.

Popolnuvawe na pra{ al ni kot

Pra{ al ni kot e najdobro da se popol ni vedna{ ili vo najkus mo` en rok po nabquduvaweto. Nabquduva~i te vnesuvaat objekti vni , jasni , precizni i iscrpni odgovori, i toa po mo` nost na si te pra{ awa.

Dokol ku podatoci te bile dobi eni od stranki , advokati , ve{ tili ca i dr. toga{ vo pra{ al ni kot zadol `i tel no mora da se navede izvorot - od koj poteknuvaat.

Si te bitni informaci za predmetot za koi ne postoji pra{ awe vo pra{ al ni kot, kako i informaci koi go otsl ikuvaat cel i ot proces (rasporedot i golemi nata na sudni cata, pri sutnosta, ul ogata i dejstvuvaweto na sudskata pol icija, odnosot pome|u razli ~ni te participienti vo procesot, odnosno svedoci te, o{ teteniot, brani tel ot, obvini tel ot i sudijata), se vnesuvaat vo del ot "zabele{ ki".

Od kval itetot na pri brani te podatoci od strana na nabquduva~i te zavis i kval itetot na data bazata na podatoci kako i anal izata koja{ to }e ja izvr{ at pravni te eksperti . Seto toa }e se odrazi i vrz f inal ni ot produkt na Proektot, odnosno na izve{ tai te za problemi te so koi se soo~uva doma{ noto sudstvo i predlozi te za reformi so cel nadmi nuvawe na isti te.

Na kraj, nabquduva~i te go potpi { uvaat pra{ al ni kot so { to garanti raat za to~nosta na vneseni te podatoci .

Dostava na pra{ al ni kot

Popol neti ot i potpi { an pra{ al ni k nabquduva~i te vedna{ go dostavuvaaat do Regi onal nata kancel ari ja i pri toa se stavaat sebesi na raspola-

gawe za eventualni pojasnovawa, dokol ku i ma potreba od toa. Po pribiraweto na si te pražalni ci, regionalni ot koordinatori pravi izveštaji zaedno so pražalni ci te gi dostavuva do Nacionalnata kancelarija na Koalicijata.

Doverljivost

Nabčduvaweti se dolžni podatoci te dobi eni od nabčduvaweto da gi čuvate kako doverljivi. Popolneti te pražalni ci i lični kopii preku lokalni te koordinatori se predavaat do projekt-menaxerot. Bez prethodna dozvola od Upravata na Koalicijata, ni eden dokument ne smee da se dostavi nadvor od Koalicijata ni tu, pak, smee da se komentira ili objasnuva vo vrska so nabčduvaweti predmeti. Doverljivosta e esencijalna zaradi zaštita na involvirani te strani, obezbeduvawe na pošt kon nezavisnost i integritetot na sudski ot proces, kako i ovozmožuvawe aktivnosti te na Koalicijata da ostanat nepristrasni i profesionalni.

Glava

2

**NABQUDUVAWE
NA SUDEWA VO
GRA\ANSKI
PREDMETI**

ZA[TI TA NA PRAVATA

Za{ ti tata na pravata vo na{ ata dr`ava e ureдена so Ustavot, so zakoni te, kako i so me|unarodni dogovori (koga ti e se rati f i kuvani vo sogl asnost so Ustavot).

Za{ ti tata na pravata se ostvaruva pred sudovi te i pred organi te na upravata. Pred sudovi te za{ ti tata se ostvaruva vo parni ~na postapka, vonparni ~na postapka i i zvr{ na postapka, kako i vo kazneni te postapki (kri vi ~na postapka i prekr{ o~na postapka).

Relevantni standardi

Ustav na Republ i ka Makedoni ja

So Ustavot na Republ i ka Makedoni ja se garanti ra pravoto na sopstvenost i pravoto na nasleduvawe (~l. 30, stav 1 od Ustavot). Ni komu ne mo`at da mu bi dat odzemeni i li ograni ~eni sopstvenosta i pravata koi proizleguvaat od nea, osven koga se raboti za javen i interes utvrden so zakon (~l. 30, stav 3 od Ustavot).

Me|unarodni te dogovori { to se rati f i kuvani vo sogl asnost so Ustavot se del od vnatre{ ni ot praven poredok i ne mo`at da se menuvaat so zakon (~l. 118 od Ustavot).

Sekoj gra|ani n mo`e da se povika na za{ ti ta na slobodi te i pravata utvrdeni so Ustavot pred sudovi te i pred Ustavni ot sud na Republ i ka Makedoni ja vo postapka zasnovana vrz na~el ata na pri ori tet i i tnost (~l. 50, stav 1 od Ustavot).

Zakon za parni ~nat a post apka

Sudot ne mo` e da odbi e da odl u~uva po barawe za koe e nadl e` en (~l. 2, stav 2 od ZPP).

Zakon za sudovi t e

Sudot se povi kuva na sudska nadl e` nost samo koga so zakon i zre~no e predvi dena nadl e` nost za re{ avawe na konkretno barawe na drug dr` aven organ (~l. 8, stav 1 od ZS). Sudot ne mo` e da otf rli barawe za ostvaruvawe na opredel eno pravo so obraz- lo` eni e deka postoi prazni na i e dol ` en da odl u~uva po nego (~l. 8, stav 2 od ZS).

Postapkata pred sudot se ureduva so zakon (~l. 10, stav 1 od ZS). Sudovi te gi { ti tat sl obodi te i pravata na ~ovekot i gra|a- ni not, kako i pravata na drugi te pravni subjekti dokol ku toa, spored Ustavot, ne e vo nadl e` nost na Ustavni ot sud na Republ i ka Makedoni ja (~l. 6, stav 1 od ZS).

EDNAKVOST NA GRA\ANI TE PRED SUDOVI TE

Gra|ani te na Republ i ka Makedoni ja se ednakvi vo sl obo- di te i pravata nezavi sno od pol ot, rasata, bojata na ko` a- ta, naci onal noto i soci jal noto potekl o, pol i ti ~koto i ver- skoto uveruvawe, i motnata i op{ testvenata pol o` ba. Gra|ani te pred Ustavot i zakoni te se ednakvi (~l. 9 od Ustavot).

Za da mo` at gra|ani te da ja ostvarat ednakvosta prokl ami - rana so Ustavot, vo Zakonot za sudovi te vo ~l. 7 se utvrdeni nekol ku na~ela, i toa: sekoj i ma pravo na ednakov pri stap pred sudovi te vo za{ ti tata na negovi te prava i pravno zasnovani te i interesi ; sekoj i ma pravo na zakoni to, nepri - strasno, ~esno i vo razumen rok sudewe; ni komu ne mo` e da mu bi de ograni ~en pri stapot pred sudovi te poradi nedosti g na materij al ni sredstva.

Nepri st rasno i ~esno sudewe

Nepri strasnoto i ~esnoto sudewe se na~ela so koi se obezbeduva objek- tivno i pravedno sudewe. Za da se obezbedi toa, vo zakoni te za sudski te postapki e predvi dena mo` nost da se bara i zzemawe na sudi ja i sudi ja- porotni k, na zapi sni ~arot i ve{ taci te. Za gra|anski te postapki (parni ~- nata, vonparni ~nata i i zvr{ nata), i zzemaweto na sudi i te e predvi deno i normi rano vo ~l. 65-70 od ZPP. Vo kri vi ~ni ot zakon se predvi deni kri vi ~ni del a za l i cata koi } e dadat la` en i skaz na svedok, la` en naod i mi sl ewe na ve{ tak, zl oupotreba na f unkcij ata sudi ja i sudi ja-porotni k, f al si f i - kuvawe na i sprava, zaveruvawe na i sprava so nevi sti ni ta so dr` i na i dr.

Relevant ni st andardi

- ^1. 6, stav 1 od EK^P
- ^1. 98, stav 2 od Ustavot na RM
- ^1. 65-70 od ZPP.
- ^1. 14 i 15 od ZS.

Sudewe vo razumen rok

Sudeweto vo razumen rok e standard koj e predvi den vo Evropskata konvenci ja za pravata na ~ovekot. Ovoj standard e preto~en vo na~el o. Taka, spored ZS, ~l. 7, stav 2, sekoj i ma pravo na zakoni to, nepri strasno,~esno i sudewe vo razumen rok. Sudeweto vo razumen rok se odnesuva na odl o` u-vaweto na postapkata nadvor od razni te postapuvawa na sudovi te, { to zna~i deka go opf a}a objekti vni ot i subjekti vni ot f aktor. Kako objekti ven f aktor za sudewe vo nerazumen rok mo` e da se smeta: mnogu gol em broj predmeti vo sudovi te, neadekvatna organi zaci ja na rabotata na sudovi te, mal broj sudi i vo odnos na brojot na predmeti te, nemawe dovol no prostorni i tehni ~ki mo` nosti za rabota (mal broj sudni ci, kompjuteri, ma{ ini za pi { uvawe i sl.). Subjekti vni ot f aktor za sudewe vo nerazumen rok go opf a}a samoto postapuvawe na sudi jata: koga toj dozvol uva nepotrebni odl agawa na ro~i { tata, odl agawata na ro~i { tata se na neopredel eno vreme, docni so i zgotvuvaweto na odl uki te i dr.

Relevant ni st andardi

- ^1. 6 stav 1 od EK^P
- ^1. 7 stav 2 od ZS

TU@BA

Sredstvo za za{ ti ta na povredeni te, osporeni te i zagrozeni te prava e tu` bata. Tu` bata pretstavuva podnesok. Taa se podnesuva vo pi smena f orma, no ne e i skl u~ena mo` nosta tu` ba da se i zjavi na zapi sni k pred sudot. Taa i ma to~no opredel ena sodr` i na spored zakonot (~l. 171 od ZPP). Tu` bata mo` e da bi de podnesena preku po{ ta do sudot, a naj~esto se podnesuva di rektno vo sudot. Nea mo` e daja podnese samata stranka i li nejzi n ovl asten zastapni k. Koga se smeta deka e podnesena edna tu` ba? Onoj moment koga tu` bata e predadena vo sudskata pi sarni ca i na pri merok od tu` bata e staven pri emen { tembi l so koj se potvrduva pri emot, se smeta deka tu` bata e

predadena vo sudot; od toj moment tu` i tel ot po~nuva da gi ostvaruva svoi te prava. Ako tu` bata e podnesena preku pol nomo{ ni k, na tu` bata treba da ima { tembi l od pol nomo{ ni kot koga toj e advokat i pol nomo{ no od pol nomo{ ni kot.

Relevant ni st andardi

ZPP

Parni ~nata postapka se poveduva so tu` ba (~l. 170 od ZPP)

Sodr` i na na tu` ba (~l. 171 od ZPP)

Podnesoci (~l. 95 od ZPP)

Pol nomo{ ni ci (~l. 82-94 od ZPP)

Dali tu` bat a bila uredna?

Tu` bata treba da bi de uredna (cel osna, dozvol ena i navremena). Tu` bata koja ne gi so dr` i si te zadol ` i tel ni element i e necel osna i sudot mu ja vra }a na tu` i tel ot za da ja dopol ni . Ako tu` i tel ot vo rokot koj mu go opredel i l sudot ne ja dopol ni (ne gi odstrani nedostatoci te), toga{ sudot ja otf rla . Tu` bata so koja se bara ostvaruvawe na prava za koi ne e predvi dena sudska za{ ti ta, se otf rla kako nedopu{ tena. Tu` bata koja e vrzana za rok, ako e i zja- vena pred rokot sudot ja otf rla kako preuraneta, a ako e i zjavena po i stekot na rokot ja otf rla kako nenavremena.

Relevant ni st andardi

ZPP

Podnesoci (~l. 95-98 od ZPP)

Rokovi (~l. 100-102 od ZPP)

Koga mu se dost avuva tu` bat a na t u` eni ot ?

Tu` bata koja e cel osna, dozvol ena i navremena, sudot ja dostavuva do tu` eni ot. Momentot koga tu` eni ot }e ja pri mi tu` bata e mnogu va` en, zatoa { to od toj moment zapo~nuva da te~e parni cata. Od toj moment nastanuvaa t opredel eni posl edi ci za stranki te.

Relevant ni st andardi

ZPP

Vo sogl asnost so ~l. 131, stav 1 od ZPP, tu` bata mora da mu bi de dostavena li ~no na tu` eni ot, odnos- no na negovi ot zakonski zastapni k, odnosno pol no- mo{ ni k.

Dodeka te~e parni cata, vo pogl ed na i stoto barawe ne mo` e da se povede nova parni ca me|u isti te stranki, a ako takva bi de povedena, sudot }e ja otf rli tu` bata (~l. 179, stav 3 od ZPP).

Sudot vo tekot na cel ata postapka po slu` bena dol` nost }e vni - mava dal i ve}e te~e druga parni ca za i stoto barawe me|u isti stranki (~l. 179, stav 4 od ZPP).

Dali tu` eniot dal odgovor na tu` ba i dali odgovorot e daden preku polnomo{ nik?

Tu` eni ot ne mora da dade pi smen odgovor na tu` bata. Toj mo` e da dade odgovor otkako mu e dostavena tu` bata, i ako toa sudot ne go pobaral od nego. Odgovorot na tu` bata se dava vo rok { to }e go opredel i sudot, koj ne mo` e da bi de podolg od 15 dena smetano od denot na dostavuvaweto na tu` bata. Samo po iskl u~ok, toj rok mo` e da bi de i do 30 dena. Tu` eni ot odgovorot mo` e da go dade sam ili preku polnomo{ nik. Vrz osnova na pi smeni ot odgovor na tu` bata, su- dot mo` e da donese i meri torni odluki so koi zavr{ uva postap- kata (na pr., presuda vrz osnova na pri znani e).

Relevant en st andard

^l. 270 od ZPP

Na koj jazik i pismo se podneseni t u` bat a i odgovorot (ako e podnesen)?

Vo postapkata pred sudovi te vo Republ i ka Makedoni ja, slu` a:- ben jazik e makedonski ot jazik i ki ri l skoto pismo. Stranki te i drugi te u~esni ci vo postapkata, tu` bi te, ` al bi te i drugi te podnesoci, gi podnesuvaat do sudot na makedonski jazik i ki ri l skoto pismo (~l. 94-v, stav 1 od ZPP).

Stranki te i drugi te u~esni ci vo postapkata koi se gra|ani na Republ i ka Makedoni ja ~ij jazik e slu` ben jazik razl i ~en od makedonski ot jazik i ki ri l skoto pismo, tu` bi te, ` al bi te i drugi te podnesoci mo` at da gi podnesuvaat do sudot na ni vni ot jazik i pi smo. Vakvi te podnesoci sudot gi preveduva na makedonski jazik i ki ri l skoto pismo i gi dostavuva do drugi te stranki i u~esni ci vo postapkata (~l. 94-v, stav 2 od ZPP).

Relevant ni st andardi

Ustav na RM (~l. 7, stav 1, 2 i 5).

Vo Republ i ka Makedoni ja sl u` ben jazi k e makedonski ot jazi k i ki ril - skoto pi smo (~l. 7, stav 1 od Ustavot).

Drug jazi k { to go zboruvaat najmal ku 20% od gra|ani te i sto taka e sl u` ben jazi k i negovoto pi smo, kako { to e opredel eno so ovo j ~l en (~l. 7, stav 2 od Ustavot).

Vo organi te na dr` avnata vl ast vo Republ i ka Makedoni ja sl u` ben jazi k razl i ~en od makedonski ot jazi k, mo` e da se kori sti vo sogl asnost so zakon (~l. 7, stav 5 od Ustavot).

Zakon za izmenuvawe i dopol nuvawe na ZPP (~l. 1 i ~l. 94-a-94-d od Zakonot za izmenuvawe i dopol nuvawe na ZPP).

PODGOTVI TELNO RO^I [TE

Dali bilo odr` ano podgot vit elno ro~i { t e pred odr` uvawet o na ro~i { t et o za glavna rasprava?

Podgotvi tel noto ro~i { te ne e zadol ` i tel no. Toa ne se zaka- ` uva koga za sudeweto e nadl e` en sudi ja-poedi nec. Dali }e se zaka` e podgotvi tel no ro~i { te, ocenuva pret- se- datel ot na sudski ot sovet. Toa zavi si od slo` enosta na sporot, dali tu` eni ot dal odgovor na tu` ba i sl. Ako pretsedatel ot na sovetot zaka` e podgotvi tel no ro~i { te, toga{ toa treba da bi de opredel eno, taka { to na stranki te treba da i m se ostavi dovol no vreme da se podgotvat, a najmal ku osum dena od pri emot na pokanata.

Relevant en st andard

^l. 269, 270 i 271 od ZPP

SUDSKI TAKSI

Dali se plat eni sulski t e t aksi?

Sudot nema da postapuva po tu` bata, ni tu da prezeme drugo dejstvi e, za koja ne e pl atena sudska taksa. Ova se odnesuva samo na i ni ci jal ni te akti so koi se poveduva parni ~na postapka (tu` ba, predl og za i zdavawe pl aten nal og), predl og za poveduvawe vonprocesna i l i i zvr{ na postapka. Sudot }e ja opomene strankata za nepl atenata taksa i }e ja predupredi na posl edi ci te

{ to }e nastanat od obvrskata sodr` ana vo Zakonot za sudski taksi. Neplatenata taksa za odbranbeni procesni dejstvi ja ja zadr` uva postapkata sé dodeka sudot ne prati akt za pri silna naplata preku Upravata za javni prihodi (zaklu~ok na oddel ot za gra|anski dela na Vrhovni ot sud na Republ i ka Makedoni ja od 23.10.1998 godi na). Nepl a}aweto na sudski te taksi mo` e da bi de pri ~i na za odol govl ekuvawe na postapkata i pri ~i na za zloupotreba na pravata koi i m se dadeni so ZPP.

Relevant ni st andardi

- ^1. 141 stav 2 od ZPP
- ^1. 30 od ZST

Dal i nekoja od st ranki t e podnesla barawe za osloboduvawe od pl a}awe na sudski t e t aksi i drugi t e t ro{ oci vo post apkat a?

Davaweto sudska za{ ti ta po pravi lo ne e besplatno. Stran- kata koja poradi nejzi nata lo{ a i motna sostojba ne e vo mo` nost da gi podnese tro{ oci te bez { teta za nejzi nata nu` na i zdr{ ka i i zdr{ kata na nejzi noto semejstvo, mo` e da bara osloboduvawe od pl a}awe na tro{ oci te vo postapkata. Osloboduvaweto od pl a}awe na tro{ oci te vo postapkata opf a}a osloboduvawe od pl a}awe na taksi i osloboduvawe od pol agawe na avans za tro{ oci te na svedoci te, ve{ taci te, za uvid i za sudski ogl asi.

Odl ukata za osloboduvawe od pl a}awe na tro{ oci te ja do- ne- suva prvostepeni ot sud po barawe od strankata koga taa prilo` ila dokaz (uvereni e) za nejzi nata semejna i materijal na sostojba.

Koga strankata napol no e oslobodena od pl a}awe na tro{ o :- ci te vo postapkata (~1. 158, stav 2 od ZPP), prvostepeni ot sud po nejzi no barawe }e opredeli da ja zastapuva pol nomo{ ni k, ako toa e nu` no zaradi za{ ti ta na nejzi ni te prava. Strankata na koja í e nazna- ~en pol nomo{ ni k se osloboduva od pl a}awe na f akti ~ki te i zdatoci i na nagradata za nazna~eni ot pol nomo{ ni k.

Relevant ni st andardi

- ^1. 158, 159, 160, 161, 162 i 163 od ZPP
- ^1. 7, stav 3 od ZS. Spored ova odredba ni komu ne mo` e da mu bi de ograni ~en pristapot pred sudovi te poradi nedostig na materijal ni sredstva.

SUDSKI SOSTAV

Vo kakov sostav sudi sudot (sudi ja-poedi nec i li sudski sovet) ?

Vo parni ~nata postapka sudovi te sudat vo sovet, a Vrhovni ot sud na Republ i ka Makedoni ja i vo op{ ta sedni ca. Vo koi slu~ai sudi sudi ja-poedi nec se opredel uva so zakon. Vo parni ~nata postapka sostavot na sudot e opredel en so odredbi te od ~l. 35-38 od ZPP. Vo vonparni ~nata postapka sostavot na sudot e opredel en so odredbi te na ~l. 13, stav 2 od Zakonot za vonprocesnata postapka, a vo i zvr{ nata postapka so odredbata so dr` ana vo ~l. 6, stav 1 od Zakonot za i zvr{ nata postapka.

Vo kakov sostav }e sudi sudot zavi si od toa vo koj stepen sudi sudot. Koga e vo pra{ awe prvostepeno sudewe, sostavot na sudot zavi si od vidot na sporot, a mo` e da zavi si i od vrednosta na predmetot na sporot. Koga sudi vo prv stepen vo sovet, sovetot e sos- taven od eden sudi ja, kako pretsedatel na sovetot, i od dvajca sudi i -porotni ci. Koga sudi vo vtor stepen na rasprava, toga{ sovetot na vtorostepeni ot sud e sostaven od dvajca sudi i i trojca sudi i -porotni ci. Koga sudi vo vtor stepen na sedni ca, sudot odl u~uva vo sovet sostaven od trojca sudi i. Koga odl u~uva po vonredni te pravni lekovi (revi zi ja i barawe za za{ ti ta na zakoni tosta), Vrhovni ot sud odl u~uva vo sovet sostaven od petmi na sudi i.

Vo soglasnost so ZPP, sudi ja-poedi nec gi sudi sporovi te za i motno-pravni barawa koga vrednosta na predmetot na sporot ne nadmi nuva 300.000 denari (~l. 37, stav 1 od ZPP), vo stopanski te sporovi 600.000 denari, a vo sporovi te za pla}awe na kamata bez ogl ed na vrednosta na predmetot na sporot (~l. 466 od ZPP).

Vo tekot na postapkata, stranki te mo` at da se spogodat i motnopravni te sporovi da gi sudi sudi ja-poedi nec bez ogl ed na vrednosta na predmetot na sporot (~l. 37, stav 2 od ZPP). Sudi ja-poedi nec sudi sporovi poradi pre~ewe na posed (~l. 37, stav 3 od ZPP) i ja sproveduva postapkata i donesuva odl uka vo predmeti te na pravna pomo{ (~l. 37, stav 4 od ZPP).

Sporovi te od avtorskoto pravo, kako i sporovi te { to se odnesuvaat na za{ ti ta i li na upotreba na pronajdoci i tehni ~ki unapreduvawa - mostri, model i i li ` igovi - i li na pravoto na upotreba na f i rma i li nazi v, vo prv stepen, gi sudi sovet, bez ogl ed na vrednosta na predmetot na sporot (~l. 37, stav 5 od ZPP).

Relevant ni st andardi

Ustav na RM

^1. 103 od Ustavot. Spored ovoj ~len, sudot sudi vo sovet (~l. 103, stav 1). So zakon se utvrduva koga sudi sudi ja-poedi nec (~l. 103, stav 2). Vo sudeweto u-estvuvaat i sudi i-porotni ci, koga toa e utvrdeno so zakon (~l. 103, stav 3). Sudi i te-porotni ci ne mo` at da bi dat povi kani na odgovornost za mi sl ewe i odl u~uawe pri donesuvaweto na sudski te odl uki (~l. 103, stav 4).

ZPP (~l. 35, stav 1 i 2; ~l. 36, 37 i 38.)

ZVP (~l. 11, stav 2). Spored ovoj ~len, vo vonprocesnata postapka postapuva sudi ja-poedi nec, ako so ovoj ili so drug zakon ne e poi naku odredeno. Spored ~l. 241 od ZVP, za nadomest na ekspropri rana nedvi `nost sudot rasprava i odl u~uva vo sovet koj se состоi od eden sudi ja, kako pretsedatel na sovetot, i dvajca sudi i-porotni ci.

ZI P (~l. 6, stav 1). Spored ~l. 6, stav 1 od ZI P, i zvr{ nata postapka vo prv stepen ja vodi i odl uki te gi donesuva sudi ja-poedi nec, a vo vtor stepen-sovet od trojca sudi i.

Dol `nost i na pret sedat elot na sovet ot, odnosno na sudi jat a-poedi nec

Koga sudot sudi vo sovet, so postapkata rakovodi pretseda- tel ot na sudski ot sovet. Pretsedatel ot na sovetot ja otvora gl avnata rasprava i go objavuva predmetot na rasprava. Potoa utvrduva dal i do{ le si te povi kani li ca, pa ako ne do{ le proveruva dal i se uredno povi kani i dal i go opravdal e svojot i zostanok (~l. 279 od ZPP). Koga sudi sudi ja-poedi nec, ovl astuvawata { to mu pri pa|aat na pretsedatel ot na sovetot gi vr{ i sudi jata-poedi nec.

Relevant en st andard

^1. 279 od ZPP

KOI LI CA SE POVI KUVAAT NA GLAVNA RASPRAVA?

Ro~i { teto za gl avna rasprava go zaka` uva pretsedatel ot na sovetot. So pokanata za gl avna rasprava do tu` eni ot }e se dostavi tu` bata, ako ve}e ne mu bi la dostavena porano.

Pretsedatel ot na sovetot na ro~i { teto }e gi povi ka stranki te, kako i svedoci te i ve{ taci te za koi na podgotvi tel noto ro~i { te odl u~i l da se povi kaat na gl avnata rasprava. Ako podgotvi tel no ro~i { te ne e odr` ano, pretsedatel ot na sovetot }e odl u~i koi od svedoci te { to gi predlo` i le stranki te }e se povi kaat, a stranki te }e gi predupredi deka na ro~i { teto mo` at da dovedat i drugi svedoci .

Zaka` uvaweto na ro~i { teto za gl avna rasprava treba da se opredeli , taka { to na stranki te }e i m se ostavi dovol no vreme da se podgotvat, a najmal ku osum dena od pri emot na pokanata.

Relevant en st andard

^1. 279, 278, 271, 227, 242 i 190 od ZPP

Dali st ranki t e se prisut ni i dali se uredno pokanet i?

Strankata se povi kuva so pokana. Dokaz deka strankata e ured- no povi kana e dostavni cata. Potvrdata za i zvr{ enoto dosta- vuvawe (dostavni ca) ja potpi { uvaat pri ma~ot i dostavuva~ot. Pri ma- ~ot na dostavni cata so bukvi sam }e go napi { e denot na pri emot. Ako dostavni cata i s~eznal a, dostavuvaweto mo` e da se doka` uva i na druga~i n.

Strankata mo` e da bi de prisutna i da odbi e da rasprava, zatoa { to ne bi la uredno povi kana. Se smeta deka strankata bi la uredno povi kana ako od denot koga ja pri mi l a pokanata pa do denot na odr` uvawe na ro~i { teto i ma najmal ku osum dena.

Relevant en st andard

^1. 138, 271 stav 1od ZPP

ZASTAPUVAWE

Dali strankata ima polnomo{nik?

Parni ~no sposobni te (del ovno sposobni te) stranki vo postapkata mo`at da prezemaat dejstvi ja li ~no ili preku polnomo{nik, no sudot mo`e da ja povi ka strankata koja ima polnomo{nik pred sudot li ~no da se i zjasni za f akti te { to treba da se utvrdat vo parni cata. Strankata ima pravo da opredeli vo postapkata da ja zastapuva polnomo{nik, no nema obvraska da mora da ima polnomo{nik. Strankata { to ja zastapuva polnomo{nik sekoga{ mo`e da dojde pred sudot i da dava i zjavi pokraj svojot polnomo{nik (~l. 82 od ZPP).

Polnomo{nik kot e lice koe od ime i za smetka na strankata, vo grani ci te na ovl astuvawata, prezema procesni dejstvi ja so pravno dejstvo kako da gi prezel a samata stranka (~l. 85 od ZPP).

Pred sudot i pred sproti vnata strana polnomo{nik kot se legi ti mi ra so polnomo{no. Strankata go izdava polnomo{noto pi smeno ili usno na zapi sni k kaj sudot.

Relevant en standard

ZPP (~l. 82 i 85 od ZPP)

Koj mo`e da bi de polnomo{nik?

Polnomo{nik mo`e da bi de i sekoe lice koe e napol no del ovno sposobno, osven lice koi se zani mavaat so nadri pi sarstvo. Ako kako polnomo{nik se pojavi lice koe se zani mava so nadri pi sarstvo, sudot na takvoto lice }e mu go oneozmo`i natamo{noto zastapuvawe i za toa vedna{ }e ja izvesti strankata (~l. 83, stav 1 i 2 od ZPP).

Ako utvrdi deka polnomo{nik kot koj ne e advokat ne e sposoben da ja vr{ i ovaa dol`nost, sudot }e i uka`e na strankata na { tetni te posl edi ci { to mo`at da nastanat poradi nepravil noto zastapuvawe (~l. 83, stav 4 od ZPP).

So zastapuvawe na stranki te vo parni ~na, vonparni ~na i i zvr{ na postapka profesional no mo`at da se zani mavaat samo advokati te. Dali strankata e zastapuvana od polnomo{nik koj e advokat ili od drugo lice e od zna~ewe za obemot na polnomo{noto, kako i za nadomestuvawe na tro{oci te za zastapuvaweto. Strankata koja ima polnomo{nik koj ne e advokat ne mo`e da bara od sudot da mu gi pri znae tro{oci te za zastapuvawe, ni tu za pi { uvawe i sostavuvawe na podnesoci.

Relevant en st andard

ZPP (~l. 83, 84, 88 i 89 od ZPP).

Obemna pol nomo{ not o

Vo pol nomo{ noto strankata gi opredel uva ovl astuvawata { to mu gi prenesuva na pol nomo{ ni kot. Obemot na ovl astuvawata na pol nomo{ ni kot, odnosno obemot na pol nomo{ noto go opredel uva samata stranka. Strankata mo` e da go ovl asti pol nomo{ ni kot da prezema samo opredel eni dejstvi ja i li da gi prezema si te dejstvi ja vo postapkata (~l. 87 od ZPP).

Vo pogl ed na ovl astuvawata koi gi i ma pol nomo{ ni kot, ZPP pravi razl i ka na pol nomo{ no koe mu e dadeno na advokat i na pol nomo{ no koe mu e dadeno na li ce koe ne e advokat. Ako strankata mu i zdal a pol nomo{ no na li ce koe e advokat, a pobl i sku ne mu gi opredel i la ovl astuvawata vo pol nomo{ noto, advokatot e ovl asten da gi prezeme si te dejstvi ja vo postapkata (~l. 88 od ZPP).

Ako strankata mu i zdal a pol nomo{ no na li ce koe ne e advokat, a pobl i sku ne mu gi opredel i la ovl astuvawata vo pol nomo{ noto, toj pol onomo{ ni k mo` e da gi vr{ i si te dejstvi ja vo postapkata, no sekoga{ mu e potrebno ovl astuvawe za povl ekuvawe na tu` bata, za pri znavawe i li za odrekuvawe od tu` benoto barawe, za skl u-uvawe na poramnuvawe, za odrekuvawe i li otka` uvawe od praven lek i za prenesuvawe na pol nomo{ noto vrz drugo li ce, kako i za podnesuvawe na vonredni pravni lekovi (~l. 89 od ZPP).

Relevant en st andard

^l. 87, 88 i 89 od ZPP

Ot povikuvawe i ot ka` uvawe na pol nomo{ not o

Strankata mo` e vo sekoe vreme da go otpovi ka pol nomo{ - no- to, a pol nomo{ ni kot mo` e vo sekoe vreme da go otka` e. Otpovi ku- vaweto na pol nomo{ noto pretstavuva ednostrana i zjava na vol ja so koja strankata mu go odzema ovl astuvaweto za zastapuvawe na pol nomo{ ni kot, a otkazot e ednostrana i zjava na vol ja so koja pol nomo{ ni kot í soop{ tuva na strankata koja mu go i zdal a pol nomo{ noto deka pove}e nema da ja zastapuva vo parni cata. Otpovi kuvaweto, odnosno otkazot na pol nomo{ noto mora da mu se soop{ ti na sudot pred koj se vodi postapkata, pismeno i li usno so zapi sni k. Otpovi kuvaweto, odnosno otkazot na pol nomo{ noto va` i za sproti vnata stranka od momentot koga í e soop{ teno. Po dadeni ot otkaz na

pol nomo{ noto, pol nomo{ ni kot e dol` en u{ te eden mesec da gi vr{ i dejstvi jata za li ceto koe mu go i zdal o pol nomo{ noto, ako e potrebno od nego da odstrani nekakva { teta koja bi mo` el a da nastane vo toa vreme.

Relevant en st andard

^1. 92 od ZPP

Dali st rankat a ima zakonski zast apnik?

Strankata koja nema parni ~na sposobnost ja zastapuva nejzi ni ot zakonski zastapni k. Zakonski ot zastapni k se opredel uva so zakon ili so akt na nadl e` en dr` aven organ donesen vrz osnova na zakonot (~1. 74 od ZPP).

Zakonski ot zastapni k od ime na strankata mo` e da gi prezema site dejstvi ja vo postapkata, osven oni e za koi vo posebni propi si e opredel eno deka zastapni kot mora da ima posebno ovl astuvawe. Vo takvi slu~ai tie dejstvi ja mo` e da gi prezeme samo ako ima takvo ovl astuvawe (~1. 75 stav 1 od ZPP).

Li ceto koe se pojavuva kako zakonski zastapni k e dol` no, po barawe od sudot, da doka` e deka e zakonski zastapni k. Koga za prezemawe na opredel eni dejstvi ja vo postapkata e potrebno posebno ovl astuvawe, zakonski ot zastapni k e dol` en da doka` e deka ima takvo ovl astuvawe (~1. 75 stav 2 od ZPP).

Relevant ni st andardi

ZPP (~1. 74 i 75 od ZPP).

Spored ~1. 75, stav 3 od ZPP, koga sudot }e ustanovi deka zakonski ot zastap- ni k na li ceto pod staratel stvo ne mu go uka` uva potrebnoto vni mani e vo zastapuvaweto, za toa }e go izvesti Centarot za socijal na rabota. Ako poradi propu{ tawe na zastapni kot bi mo` el a da nastane { teta za li ceto pod stara- tel - stvo, sudot }e zastane so postapkata i }e predl o` i da se opredel i drug zakonski zastapni k.

Dali st rankat a imala privremen zast apnik?

Pri vremeni ot zastapni k pretstavuva poseben vi d zakonski zastapni k, koj sudot í go postavuva na strankata, ako vo tekot na postapkata pred prvostepeni ot sud se poka` e deka redovната postapka okol u nazna~uvaweto zakonski zastapni k na tu` eni ot bi trael a dol go, pa poradi toa za ednata ili za dve te stranki bi mo` el e da nastanat { tetni posledici. Pri vremeni ot zastapni k

gi { ti ti i interesi te na strankata samo za opredel eno vreme i samo vo to~no odredena parni ca. Sudot mu postavuva pri vremen zastapni k samo na tu` e- ni ot. Usl ovi te za postavuvawe pri vremen zastapni k se utvrdeni vo ZPP. Pri vremeni ot zastapni k gi i ma, vo postapkata za koja e postaven, si te prava i obvrski koi gi i ma i zakonski ot zastapni k. Negovi te ovl astuvawa ne gi premi nuvaat grani ci te na parni cata za koja e postaven. Ovl astuvawata gi vr{ i sî dodeka strankata, odnosno nejzi ni ot pol nomo{ ni k, ne se pojavat pred sudot, odnosno sî dodeka Centarot za soci jal na rabota ne go i zvesti sudot deka postavi l staratel.

Relevant ni st andardi

ZPP (~l. 78 od ZPP).

Spored ~l. 78, stav 2 od ZPP, sudot }e mu nazna~i pri vremen zastapni k na tu` eni ot osobeno vo ovi e sl u~ai : 1) ako tu` eni ot ne e parni ~no sposoben, a nema zakonski zastapni k; 2) ako postojat sproti vni i interesi na tu` eni ot i na negovi ot zakonski zastapni k; 3) ako dvete stranki i maat i st zakonski zastapni k; 4) ako preстоjuval i { teto na tu` eni ot e nepoznato, a tu` eni ot nema pol nomo{ ni k; i 5) ako tu` eni ot i l i negovi ot zakonski zastapni k, koi nemaat pol nomo{ ni k vo Republ i ka Makedoni ja, se nao|aat vo stranstvo, a dostavuvaweto ne mo` el o da se i zvr{ i.

Dali pravnot o licegp zast apuva zast apnik i li pol nomo{ ni k?

Pravni te l i ca gi zastapuvaat ni vni te zastapni ci . Zastapni - ci te na pravni te l i ca ne se ni vni pol nomo{ ni ci . Zastapni ci te na pravni te l i ca mo` at da ovl astat drugo l i ce (pol nomo{ ni k) da pre- zema procesni dejstvi ja vo parni cata. Toa mo` e da bi de i l i ce vraboteno kaj pravnoto l i ce. ZPP vo ~l. 84 vo parni ci te za i motnopravni barawa vo koi vrednosta na predmetot na sporot premi nuva 1.000.000 denari , predvi duva deka pol nomo{ ni ci na pravni te l i ca mo` at da bi dat samo l i ca koi i maat pol o` en pravosuden i spi t.

Pravosuden i spi t mora da i ma i advokatski ot pri pravni k koga go zamenuva advokatot kaj koj e vraboten i toa pred prvostepeni ot sud (~l. 88, stav 3 od ZPP).

Relevant ni st andardi

^l. 84 i 88, stav 3 od ZPP

Zakon za trgovski te dru{ tva (~l. 72, stav 1 i 2 za zastapuvawe na javното trgovsko dru{ tvo). Spored ova a odredba, vo javното trgovsko dru{ tvo sekoj sodru`nik e ovl asten da go zastapuva dru{ tvoto, no sodru`ni ci te so dogovorot za dru{ tvoto mo`at da ovl astat eden ili pove}e sodru`ni ci da go zastapuvaat dru{ tvoto i vo toj slu~aj drugi te sodru`ni ci se iskl u~eni od zastapuvaweto; (~l. 50, stav 3, to~ka 7 za zastapuvawe na komandi tnoto dru{ tvo) Zastapni ci te na komandi tnoto dru{ tvo se opredel uvaat so dogovorot za dru{ tvoto; (~l. 111, stav 1, to~ka 10, ~l. 176, stav 3 za zastapuvawe na dru{ tvoto so ograni ~ena odgovornost) Zastapni ci te na dru{ tvoto so ograni ~ena odgovornost se opredel uvaat so dogovorot za dru{ tvoto; i (~l. 329, stav 1 i 2 od ZTD za zastapuvawe na akci onerskoto dru{ tvo) Akci onerskoto dru{ tvo go zastapuva pretsedatel ot na upravni ot odbor na dru{ tvoto, no nadzorni ot odbor na dru{ tvoto mo`e da dade ovl astuvawe za zastapuvawe na dru{ tvoto na eden ili pove}e ~lenovi na upravni ot odbor.

Zakon za javni te pretprijati ja (~l. 23 od ZJP). Zastapni ci na javni te pretprijati ja se ni vni te di rektori koi gi nazna~uva i razre{ uva osnova~ot.

Zakon za zdru`enijata na gra|ani te i fondaci i te (~l. 20, al i neja devetta od ZZG). Zastapni ci na zdru`enijata na gra|ani te i fondaci i te se li cata opredel eni so statutot na zdru`enieto, odnosno na fondacijata.

Zakon za lokal nata samouprava (~l. 43, to~ka 1 od ZLS) i Zakon za gradot Skopje (~l. 12 od ZGS). Zastapni ci na edini ci te na lokal nata samouprava se gradona~alni ci te na op{tini te, odnosno gradona~alni kot na gradot Skopje.

Zakon za javното pravobrani tel stvo (~l. 5, stav 1 od ZJP). Zastapni k na Republ i ka Makedoni ja i na nejzi ni te organi e javni ot pravobrani tel na Republ i ka Makedoni ja.

Zastapni ci te na gorenavedeni te pravni li ca za koi postoi obvraska da se regi stri raat vo sudski ot (trgovski ot) regi star, kako i ograni ~uvawata na ovl astuvawata, mora da bi dat zapi {ani vo sudski ot regi star.

Od kakvo zna~ewe e pravi l not o zast apuvawe?

Pravi l noto zastapuvawe na stranki te e procesna pretpostavka.

Sudot vo tekot na cel ata postapka po slu`bena dol`nost vni mava dal i strankata koja sama prezema dejstvi ja vo postapkata i ma parni ~na (del ovna) sposobnost, dal i parni ~no nesposobnata stranka ja zastapuva nejzi ni ot zakonski zastapni k i dal i zakonski ot zastapni k i ma posebno ovl astuvawe koga toa e potrebno (~l. 76 od ZPP). Sudot vo tekot na cel ata postapka i sto taka e dol`en da vni mava dal i li ceto koe se pojavuva kako pol nomo{nik e ovl asteno za zastapuvawe (~l. 91, stav 4 od ZPP), i dal i mo`e da se pojavi kako pol nomo{nik (~l. 83 od ZPP). Pri toa, ako utvrdat nedostatoci vo zastapuvaweto na strankata, sudot e dol`en da prezeme soodvetni merki .

Relevant ni st andardi

^l. 76, 83 i 91 od ZPP

Vo soglasnost so ~l. 83, stav 2 od ZPP, ako kako pol nomo{ ni k na strankata se javuva li ce koe se zani mava so nadri pi sarstvo, sudot na takvoto li ce }e mu go onevozmo` i natamo{ noto zastapuvawe i za toa vedna{ }e ja izvesti strankata.

Vo soglasnost so ~l. 83, stav 4 od ZPP, ako sudot utvrđi deka pol nomo{ - ni kot koj ne e advokat ne e sposoben da ja vr{ i ova dol`nost, toj }e í uka`e na strankata na { tetni te posl edici { to mo`at da nastanat poradi nepravi l note.

Vo soglasnost so ~l. 91 od ZPP, pol nomo{ ni kot e dol`en pri prvoto dejstvi e vo postapkata da podnese pol nomo{ no. Sudot mo`e da dozvoli dejstvija vo postapkata za strankata pri vremeno da gi izvr{ i li ce koe ne podnesl o pol nomo{ no, pri { to na toa li ce }e mu opredeli rok vo koj treba da podnese pol nomo{ no ili odobrenie od strankata za izvr{ uvawe na parni ~noto dejstvi e. Dodeka ne iste~e rokot za podnesuvawe na pol nomo{ - noto, sudot }e go odl o` i donesuvaweto na odl ukata. Ako toj rok istekol bezuspe{ no, sudot }e ja prodol`i postapkata, ne zemaj}i gi predvid dejstvi - jata { to gi izvr{ ilo li ceto bez pol nomo{ no.

Ako sudot utvrđi deka li ceto koe se pojavuva kako pol nomo{ ni k ne e ovl asteno za zastapuvawe, }e gi uki ne parni ~ni te dejstvi ja { to gi prezel o toa li ce, ako ti e dejstvi ja strankata ne gi odobri la dopol ni tel no.

Uka` uvawe pomo{ na neuka st ranka

Strankata koja od neznaewe ne gi kori sti pravata { to í pri pa|aat spored ZPP, sudot }e ja predupredi koi parni ~ni dejstvi ja mo`e da gi prezeme (~l. 11 od ZPP). Ako strankata ili zakonski ot zastapni k na strankata ne e vo sostojba jasno i opredel eno da se izjasni za predmetot za koj se rasprava, a nema pol nomo{ ni k, pretsedatel ot na sovetot }e í uka`e na potrebata da zeme pol nomo{ ni k. Ako strankata ne e vo sostojba vedna{ da zeme pol no- mo{ ni k, sovetot na nejzi n predlog }e go odl o`i ro~i { teto (~l. 281 od ZPP).

Relevant en st andard

^l. 11 i 281 od ZPP

SVEDOK

Povi kuvawe na svedok

Svedokot se povi kuva so dostavuvawe pi smena pokana vo koja se navedeni i meto, prezi meto i zani maweto na povi kani ot, vremeto i mestoto kade treba da dojde, predmetot za koj se povi kuva i so nazna~uvawe deka se povi kuva kako svedok. Vo pokanata svedokot }e se predupredi na posl edi ci te od neopravdan i zostanok i na pravoto na nadomest na tro{ oci te.

Svedoci te koi poradi starost, bol est i li te{ ki tel esni mani ne mo` at da se odzvat na pokanata, }e se sosl u{ aat vo ni vni ot stan (~l. 227 od ZPP).

Relevant ni st andardi

^l. 227, 233, 234 od ZPP

Pravi la za dostavuvawe na pokana (~l. 122-126, 129, 130, 132, 133, 138).

Osl oboduvawe od dol `nost a da se svedo~i

Od op{ tata dol `nost da se svedo~i po pokana od sudot, ZPP predvi duva otstapuvawe. Ne mo` e da se sosl u{ a kako svedok li ce koe so svojot i skaz bi ja povredilo dol `nosta za ~uvawe na slu`bena ili voena tajna, dodeka nadle`ni ot organ ne go oslobodi od taa dol `nost (~l. 221 od ZPP).

Relevant en st andard

^l. 221 od ZPP

Odbi vawe na svedokot da svedo~i

Svedokot mo` e da odbi e da svedo~i za: 1) ona { to strankata kako na svoj pol nomo{ nik mu go doverila; 2) ona za koe strankata ili drugo lice na svedokot kako na verski i spovednik mu se ispovedalo; i 3) fakti koi svedokot gi soznal kako advokat, lekar ili vo vr{ eweto na nekoja druga prof esi ja ili nekoja druga dejnost, ako postoi obvraska kako tajna da se ~uva ona { to se soznal o vo vr{ eweto na taa prof esi ja ili dejnost.

Pretsedatel ot na sovetot }e gi predupredi ovie lica deka mo` at da odbijat da dadat i skaz (~l. 222 od ZPP).

Relevant en st andard

^l. 222, 224 i 225 od ZPP.

Vo soglasnost so ~l. 224 od ZPP, svedokot ne mo`e, poradi opasnost od nekakva i motna { teta, da odbi e da svedo~i za pravni raboti pri koi bi l pri suten kako povi kan svedok, za dejstvija koi vo pogl ed na sporni ot odnos gi prezel kako praven prethodni k ili zastapni k na edna od stranki te, za f akti koi se odnesuvaat na i motni te odnosi usloveni so semejna ili bra~na vrska, za f akti koi se odnesuvaat na ra|awe, skl u~uvawe brak ili smrt, kako i koga vrz osnova na posebni propi si e dol`en da podnese prijava ili da dade izjava.

Odbi vawe na davawe odgovor na post aveno pra{ awe

Svedokot mo`e da ne dade odgovor na oddel ni pra{ awa ako za toa postojat va`ni pri~ini, a osobeno ako so svojot odgovor na tie pra{ awa bi se izlo`il na te`ok sram, na zna~itel na i motna { teta ili na kri vi ~no gonewe sebesi ili svoi te rodni ni po krv vo prava linija do koj i da e stepen, a vo strani ~na linija do treti ot stepen zakl u~no, svojot bra~en drugar ili rodni ni te po svatovstvo do vtori ot stepen zakl u~no i toga{ koga brakot prestanal, kako i svojot staratel ili l i ceto pod staratel stvo, posvoitel ot ili posvoeni kot. Pretsedatel ot na sovetot }e go predupredi svedokot deka mo`e da ne dade odgovor na postavenoto pra{ awe (~l. 223 od ZPP).

Relevant en st andard

^l. 223 od ZPP

Koj ja ocenuva opravdanost a na pri~ini t e za odbi vawe na svedo~ewe ili davawe odgovor na oddel ni pra{ awa?

Opravdanosta na pri~ini te za odbi vawe na svedo~ewe ili davawe odgovor na oddel ni pra{ awa ja ocenuva sudot pred koj treba da svedo~i svedokot. Ako e potrebno, prethodno za toa }e se sosl u{aat stranki te (~l. 225, stav 1 od ZPP).

Relevant en st andard

^l. 225 od ZPP

Koi pra{ awa ne smeet da muse post avuvaat na svedokot ?

Na svedokot, po utvrduvawe na negovi ot i denti tet i po prethodna opomena deka e dol` en da ja zboruva visti nata i deka ne smee ni { to da premol ~i, kako i za posl edi ci te od davawe la` en i skaz, mu se postavuvaat op{ ti pra{ awa za negovi ot odnos so stranki te, za toa od kade mu e poznato za f akti te za koi treba da svedo~i, a potoa mu se postavuvaat pra{ awa zaradi proveruvawe, dopol nuvawe i li razjasnuvawe. Ne e dozvol eno da mu se postavuvaat pra{ awa vo koi ve}e e sodr` ano kako bi trebal o da se odgovori (~l. 229, stav 1 od ZPP).

Relevant en st andard

^l. 228 i 229 od ZPP

Kako se sosl u{ uva svedokot koj ne go znae jazikot na koj se vodi post apkat a?

Svedokot koj ne go znae jazi kot na koj se vodi postapkata se sosl u{ uva preku tol kuva~. Ako svedokot e gl uv, }e mu se postavuvaat pra{ awa pi smeno, a ako e nem, }e se povi ka da odgovara pi smeno. Ako sosl u{ uvaweto ne mo` e da se i zvr{ i na ovoj na~i n, kako tol kuva~ }e se povi ka li ce koe mo` e da se razbere so svedokot. Sudot }e go predupredi tol kuva~ot na dol` nosta za verno prenesuvawe na pra{ awata { to mu se postavuvaat na svedokot i i zjavi te { to }e gi dava svedokot (~l. 230 od ZPP).

Relevant en st andard

^l. 230, 248 od ZPP. Vo ~l. 248 od ZPP se predvi deni odredbi koi se odnesuvaat na tol kuva~ot.

Dali svedokot mo` e da bi de kaznet ?

Svedokot mo` e da bi de kaznet so pari ~na kazna do ~eti ri prose~ni pl ati i splateni vo Republ i kata vo posl edni ot mesec. I sto taka, toj mo` e da bi de kaznet i so kazna zatvor. Zatvorot trae sé dodeka svedokot ne se sogl asi da svedo~i i li dodeka negovoto sosl u{ uvawe ne stane nepotrebno, no najdol go eden mesec. Sudot, po barawe od strankata, }e odl u~i deka svedokot e dol` en da gi nadomesti tro{ ocite { to gi predizvika l so svojot neopravdan i zostanok, odnosno so neopravdanoto odbi vawe da svedo~i.

Voeni te li ca i vraboteni te vo pol i ci jata ne mo` at da se zatvorat, no za ni vnoto odbi vawe da svedo~at }e se i zvesti ni vnata komanda zaradi kaznuvawe.

Pri ~i ni te za kaznuvawe na svedokot se predvi deni vo ~l. 233 od ZPP.

Relevant ni st andardi

^1. 233 od ZPP. Svedokot koj e uredno povi kan, a ne dojde i ne go opravda svojot i zostanok i li bez odobreni e i li opravdana pri ~i na se oddal e~i od mestoto kade { to treba da bi de sosl u{ an, po naredba na sudot mo` e da bi de pri si l no doveden i da bi de zadol` en da gi plati tro{ oci te za negovoto doveduvawe, kako i da bi de kaznet. I sto taka, svedokot koj }e odbi e da svedo~i i li da dade odgovor na postaveno pra{ awe, a sudot }e oceni deka pri ~i ni te za odbi vaweto se neopravdani , sudot mo` e da go kazni . Dokol ku svedokot dopol ni - tel no go opravda svojot i zostanok, sudot }e go otpovi ka svoeto re{ eni e za kaznata, a mo` e sosem i li del umno da go osl obodi svedokot od nadomest na tro{ oci te. Sudot mo` e da go otpovi ka svoeto re{ eni e za kaznata i koga svedokot dopol ni tel no }e se sogl asi da svedo~i.

DALI VO POSTAPKATA U^ESTVUVA VE[TAK ?

Sudot povi kuva ve{ tak koga treba da utvrdi i li razjasni nekoj f akt za koj e potrebno stru~no znaewe so koe sudot ne raspol aga. Ve{ ta~eweto go vr{ i ve{ tak koj go opredel uva parni ~ni ot sud. Pred da opredel i koe li ce (f i zi ~ko i li pravno) }e bi de ve{ tak, sudot gi sosl u{ uva stranki te. Samo vo i tni sl u~ai sudot opredel uva ve{ tak bez da gi sosl u{ a stranki te.

Ve{ takot se povi kuva so pokana. Toj e dol` en da se odzve na pokanata, no mo` e da bi de osl oboden od ve{ ta~ewe, od isti te pri ~i ni od koi svedokot mo` e da odbi e da svedo~i i li da dade odgovor na postaveno pra{ awe. Sudot mo` e da go osl obodi ve{ takot, po negovo barawe, od dol` nosta za ve{ ta~ewe i od drugi opravdani pri ~i ni. Ve{ takot mu podnesuva na sudot naod i mi sl ewe. Ve{ takot mo` e da bi de i i zzenen od isti te pri ~i ni od koi mo` e da bi de i zzenen i sudi ja i li sudi ja-porotni k. Vo baraweto za i zzenawe na ve{ takot, strankata e dol` na da gi navede okol nosti te vrz koi go zasnova svoeto barawe za i zzenawe.

Ve{ takot mo` e da bi de kaznet so pari ~na kazna do ~eti ri prose~ni pl ati vo Republ i kata i spl ateni vo posl edni ot mesec, vo sl u~aj koga nema da dojde na ro~i { te i ako bi l uredno povi kan, a ne go opravdal svoeto nedoa|awe i li koga bez pri ~i na }e odbi e da ve{ ta~i. Za i zvr{ enoto ve{ ta~ewe, ve{ takot i ma pravo na tro{ oci i pravo na nagrada.

Relevant en standard

^1. 235 do 247 od ZPP

JAVNOST VO RASPRAVAWETO

Dal i raspravata pred sudot i i zrekuvaweto na presudata se javni ?

Ustaven pri nci p e raspravata pred sud i i zrekuvaweto na presudata da se javni . Javnosta mo` e da bi de i skl u~ena vo slu~ai utvrdeni so zakon (~l. 102 od Ustavot). Ovoj ustaven pri nci p go pri f a}a i ZPP. Vo sogl asnost so ~l. 4 od ZPP, sudot odl u~uva za tu` benoto barawe, po pravi lo, vrz osnova na usno, neposredno i javno raspravawe. Vo sogl asnost so ~l. 291 od ZPP, glavnata rasprava e javna. Na raspravata mo` at da pri sustvuvaat samo pol nol etni li ca. Li cata koi pri sustvuvaat na raspravata ne smeat da nosat oru` je i li opasno orudi e. Ova ne se odnesuva na pri padni ci te na sudskata pol i ci ja i na obezbeduvaweto na li cata koi u~estvuvaat vo postapkata.

Javnosta mo` e da bi de i skl u~ena po si la na zakon i po odl uka na sud.

Javnosta e i skl u~ena po si la na zakon (~l. 119, stav 2 od ZPP) koga sudot donesuva odl uka (pri sovetuvawe i gl asawe, kako i vo slu~ai koga toa e predvideno so drugi zakoni (~l. 224, stav 2 i 3 od Zakonot za semejstvo). Spored ZS javnosta e i skl u~ena vo bra~ni te, paterni tetni te i materni tetni te sporovi, i toa i od glavnata rasprava i od ro~i { teto za mi rewe kaj razvodot na brakot.

Sovetot mo` e so odl uka da ja i skl u~i javnosta za cel ata gl avna rasprava i li za eden nejzi n del, ako toa go baraat i nteresi te za ~uvaweto na slu` bena, del ovna i li li ~na tajna, i nteresi te na javni ot red i li pri ~i ni te na moral ot. Sudot mo` e da ja i skl u~i javnosta i vo slu~aj koga so merki te za odr` uvawe na redot predvideni so ZPP ne bi mo` elo da se obezbedi nepre~eno odr` uvawe na raspravata (~l. 292 od ZPP).

I skl u~uvaweto na javnosta ne se odnesuva na stranki te, ni vni te zakonski zastapni ci, pol nomo{ ni ci te i vme{ uva~i te. Sovetot mo` e da dozvoli na glavnata rasprava na koja e i skl u~ena javnosta da pri sustvuvaat oddelni slu` beni li ca, kako i nau~ni i javni rabotni ci, ako e toa od i nteresa za ni vnata slu` ba, odnosno za nau~na i li javna dejnost. I sto taka, na barawe od strankata sovetot mo` e da dozvoli na raspravata da pri sustvuvaat najmnogu dve li ca koi }e gi ozna~i taa.

Pretsedatel ot na sovetot }e gi predupredi li cata koi pri sustvuvaat na raspravata na koja e i skl u~ena javnosta deka se dol` ni kako tajna da go ~uvaat

sé ona { to go doznale na raspravata i }e im uka`e na posledici te od oddavawe tajna (~l. 293 od ZPP).

Za i sklu~uvaweto na javnosta odl u~uva sovetot so re{ eni e koe mora da bi de obrazl o`eno i javno objaveno.

Ako javnosta na glavnata rasprava bila i sklu~ena, izrekuvaweto na presudata sekoga{ }e se pro~i ta javno, a sudot }e odl u~i dali i kol ku }e se i sklu~i javnosta pri objavuvaweto na pri ~i ni te na presudata (~l. 322, stav 3 od ZPP).

Relevant ni st andardi

^l. 6, stav 1 od EK^P

^l. 102 od Ustavot na RM

^l. 4, 119 stav 2, ~l. 291-295 i 322, stav 3 od ZPP

^l. 224, stav 2 i 3 od ZS

JAZI KOT VO POSTAPKATA

Parni ~nata postapka se vodi na makedonski jazi k i negovoto ki ri lsko pi smo (~l. 1, stav 1 od ZI DZPP). So Ustavot e dadeno pravo vo sogl asnost so zakon vo organi te na dr`avnata vl ast da mo`e da se kori sti slu`ben jazi k razli ~en od makedonski ot jazi k. Ovaa pravo e uredeno so Zakonot za i zmenuvawe i dopol nuvawe na Zakonot za parni ~na postapka (ZI DZPP) vo posebna glava "Glava petta-A" - Jazi kot vo postapkata (~l. 94-a-94-d od ZI DZPP).

Relevant en st andard

Ustav, ZI DZPP

Spored ~l. 7, stav 1 od Ustavot, na cel ata teri torija na Republ i ka Makedoni ja i vo nejzi ni te me|unarodni odnosi slu`ben jazi k e makedonski ot jazi k i negovoto ki ri lsko pi smo.

Drug jazi k { to go zboruvaat najmal ku 20% od gra|ani te isto taka e slu`ben jazi k i negovoto pi smo kako { to e opredel eno so ovoj ~len (~l. 7, stav 2 od Ustavot).

Vo organi te na dr`avnata vl ast vo Republ i ka Makedoni ja slu`ben jazi k razli ~en od makedonski ot jazi k, mo`e da se kori sti vo sogl asnost so zakon

(~l. 7, stav 5 od Ustavot).

Vo parni ~nata postapka, drug sl u` ben jazi k { to go zboruvaat najmal ku 20% od gra|ani te i negovoto pi smo, se kori sti vo sogl asnost so ovoj zakon (~l. 1, stav 2 od ZI DZPP).

Pri padni k na zaedni ca koj kako stranka i l i drug u~esni k vo postapkata ne go razbi ra i ne go zboruva makedonski ot jazi k i negovoto ki ri lsko pi smo, i ma pravo na preveduva~ (~l. 1, stav 3 od ZI DZPP).

Tro{ oci te za preveduvaweto pa|aat na tovar na sudot (~l. 1, stav 4 od ZI ZZPP).

Pravo na stranki te i na drugi te u~esni ci vo postapkata koi zboruvaat drug jazi k, koj i sto taka e sl u` ben jazi k vo Republ i ka Makedoni ja

Stranki te i drugi te u~esni ci vo postapkata koi zboruvaat drug sl u` ben jazi k, koj i sto taka e sl u` ben jazi k vo Republ i ka Makedoni ja, vo postapkata i maat pravo pri u~estvoto na ro~i { tata i pri usno prezemawe na drugi procesni dejstvi ja pred sudot da go upotrebuvaat svojot jazi k. Na ovi e stranki i u~esni ci i m se obezbeduva usno preveduvawe na ni vni ot jazi k toa { to se iznesuva na ro~i { teto, kako i usno i pi smeno preveduvawe na i spravi te koi se kori stat na ro~i { teto za doka` uvawe. Preveduvaweto go vr{ at sudski preveduva~i na tovar na sredstvata od sudot (~l. 94-a i 94-d od ZI DZPP).

I ako pokani te, odl uki te i drugi te sudski pi smena sekoga{ se upatuvaat do stranki te i do drugi te u~esni ci vo postapkata na makedonski jazi k i ki ri lsko pi smo, na stranki te i drugi te u~esni ci vo postapkata koi se gra|ani na Republ i ka Makedoni ja, ~i j jazi k e sl u` ben jazi k razl i ~en od makedonski ot jazi k, pokani te, odl uki te i drugi te sudski pi smena i m se dostavuvaat i na toj jazi k (~l. 94-b od ZI DZPP).

I sto taka, stranki te i drugi te u~esni ci vo postapkata, tu` bi te, ` al bi te i drugi te podnesoci gi podnesuvaat do sudot na makedonski jazi k i ki ri lsko pi smo, no stranki te i drugi te u~esni ci vo postapkata, gra|ani na Republ i ka Makedoni ja, ~i j jazi k e sl u` ben jazi k razl i ~en od makedonski ot jazi k i ki ri lskoto pi smo, tu` bi te, ` al bi te i drugi te podnesoci, mo` at da gi podnesuvaat do sudot na ni vni ot jazi k i pi smo. Vakvi te podnesoci sudot gi preveduva na makedonski jazi k i ki ri lsko pi smo i gi dostavuva do drugi te stranki i u~esni ci vo postapkata (~l. 94-v od ZI DZPP). I vo ovoj sl u~aj preveduvaweto go vr{ at sudski preveduva~i, a sredstvata pa|aat na tovar na sredstvata na sudot.

Sudot i ma obvraska, toj e dol` en da ja pou~i strankata, odnosno drugi ot u~esni k vo postapkata, za napred predvi deni te prava za upotreba na jazi kot. Pretsedatel ot na sovetot i l i sudi jata-poedi nec e dol` en da ja vnese vo zapi sni kot poukata na sudot i i zjavata na strankata, odnosno na drugi ot u~esni k vo postapkata (~l. 1, stav 5 od ZI DZPP).

Relevant ni st andardi

^l. 7, stav 5 od Ustav na RM

^l. 94-a,94-b, 94-v i 94-d i ~l. 1, stav 5 od ZI DZPP

Pravo na st ranki t e i na drugi t e u~esni ci vo post apkat a, gra|ani na Republ i ka Makedoni ja, ~i j jazi k ne e makedonski ot jazi k i ki ri l skot o pi smo, a ne e ni sl u` ben jazi k razl i ~en od makedonski ot jazi k i ki ri l skot o pi smo koj go zboruvaat najmal ku 20% od gra|ani t e

Stranki te i drugi te u~esni ci vo postapkata koi se gra|ani na Republ i ka Makedoni ja, ~i j jazi k ne e makedonski ot jazi k i ki ri l skoto pi smo, a ne e ni sl u` ben jazi k razl i ~en od makedonski ot jazi k i ki ri l skoto pi smo koj go zboruvaat najmal ku 20% od gra|ani te, vo postapkata i maat pravo pri u~estvoto na ro~i { tata i pri usno prezemawe na drugi procesni dejstvi ja pred sudot da go upotrebuvaaat svojot jazi k. Na ovi e stranki i u~esni ci vo postapkata i m se obezbeduva usno preveduvawe na ni vni ot jazi k na toa { to se iznesuva na ro~i { teto, kako i usno preveduvawe na i spravi te koi se kori stat na ro~i { teto za doka` uvawe. Ovi e stranki i u~esni ci vo postapkata sudot e dol` en da gi pou~i za pravoto deka mo` at usnata postapka pred sudot da ja sl edat na svojot jazi k so posredstvo na preveduva~.

Stranki te i drugi te u~esni ci vo postapkata mo` at da se odre~at od pravoto na preveduvawe, ako i zjavat deka go znaat jazi kot na koj se vodi postapkata (a toa e makedonski ot jazi k i ki ri l skoto pi smo). Sudot i ma obvraska vo zapi sni kot za gl avnata rasprava da zabel e` i deka ti e se pou~eni za toa pravo, i } e gi zabel e` i i zjavi te na stranki te i drugi te u~esni ci vo postapkata. I vo ovo j sl u~aj, dokol ku stranki te, odnosno drugi te u~esni ci vo postapkata go kori stat svoeto pravo na upotreba na svojot jazi k pri { to i m se preveduva, tro{ oci te za preveduvaweto pa|aat na tovar na sredstvata na sudot (~l. 94-g i 94-d od ZI DZPP).

Relevant en st andard

^l. 94-g i 94-d od ZI DZPP

Zabel e{ ka: Pogore navedeni te standardi za upotrebata na jazi kot vo parni ~nata postapka va` at i vo vonparni ~nata i i zvr{ nata postapka. Ova od pri ~i ni { to i Zakonot za vonprocesnata postapka (ZVP vo ~l. 33) i Zakonot za i zvr{ nata postapka (ZI P vo ~l. 13) sodr` at odredba spored koja soobrazno se pri menuvaat odredbi te od ZPP koga toa so ovi e zakoni poi naku ne e opredel eno. Bi dej}i ova materija so ti e zakoni ne e uredena, se

pri menuvaat odredbi te od ZPP, odnosno negovi te i zmeni i dopolnuvawa sodr`ani vo ZI DZPP.

SOSLU[UVAWE NA STRANKI TE

Na~eloto na sosluf uvawe na stranki te zna~i deka sudote dol`en, pred da donese meritorna odluka, na sekoja od stranki te da ídade mo`nost da se izjasni za pra{aweto za koe treba da donese odluka i za navodite na sprotnata stranka o:(~l. 5, stav 1 od ZPP). Spored ova na~eloto, sudot pred da go povi ka tu`enit na ro~i{te e dol`en da mu ja dostavi tu`bata (~l. 269, stav 1 od ZPP, ~l. 278, stav 2 od ZPP), da pobara odgovor na tu`bata vo slo`enite predmeti ili, koga ima pove}e tu`beni barawa, pismeno da se izjasni za navodite vo tu`bata (~l. 270, stav 1 od ZPP), a vo nekoj postapki toa e zadol`itelno (postapki vo stopanski te sporovi ~l. 467, stav 1 od ZPP). I koga e izjaven praven lek spored ova na~eloto, sudot ima dol`nost pri merok od pravni ot lek i od odgovorot da mu dostavi na protivni kot so celtoj da mo`e da se izjasni (~l. 345, stav 1, `alba i odgovor na `alba, ~l. 376, stav 1 i 3, revizija i odgovor na revizijata, ~l. 394, stav 2, barawe za za{tita na zakoni tosta, i ~l. 399, stav 2 za predlogot za povtoruvawe na postapkata). Dal i strankata }e se izjasni, toa e nejzopravo. Samo koga e opredel eno so ZPP, sudote ovl asten da odl u~i za barawe za koe na sprotnata stranka ne íbila dadena mo`nost da se izjasni (~l. 5, stav 2 od ZPP). Ako na strankata so nezakoni to postapuvawe, a osobeno so propu{tawe na dostavuvawe ne íe dadena mo`nost da rasprava pred sudot, toa e apsolutna su{testvena povreda na postapkata (~l. 340, stav 2, to~ka 7 od ZPP) i e pri~ina za izjavuvawe na `alba i vonredni pravni lekovi.

Relevant ni standardi

Ustav na RM: Gra|anite pred Ustavot i zakoni te se ednakvi (~l. 9, stav 2).

ZPP: Na podgotvitelnoto ro~i{te i na prvoto ro~i{te za glavna rasprava, ako podgotvitelno ro~i{te ne e odr`ano, tu`itelot ja izlo`uva tu`bata, a potoa tu`enit go iznesuva svojot odgovor na tu`bata (~l. 272 i 282 od ZPP). Sudot mo`e da rasprava vo otsustvo na strankata samo ako bila uredno pokaneta. Se smeta deka strankata e uredno pokaneta ako od pri emot na pokanata do odr`uvaweto na podgotvitelnoto ro~i{te ili ro~i{teto za glavnata rasprava ima najmal ku osum dena (~l. 271, stav 1 od ZPP).

ZS: Sekoj i ma pravo na ednakov pri stap pred sudovi te vo za{ ti tata na negovi te prava i pravno zasnovani te i interesi (~l. 7, stav 1 od Zakonot za sudovi te).

I ZNESUVAWE NA FAKTI I DOKAZI

Stranki te mo` at vo tekot na cel ata gl avna rasprava da i znesuvaat novi f akti i da predl agaat novi dokazi . Stranki te mo` at i vo tekot na gl avnata rasprava da upatuvaaat podnesoci vo koi }e gi navedat f akti te { to i maat namera da gi i znesat na ro~i { teto, kako i dokazi te ~ie i zveduvawe i maat namera da go predl o` at. Ti e mo` at i vo ` alba da i znesuvaat novi f akti i da predl agaat novi dokazi , no pod usl ov samo ako ` al i tel ot go stori kako verojatno toa deka bez svoja vi na ne mo` el da gi i znese, odnosno da gi predl o` i do zakl u~uvaweto na gl avnata rasprava.

Relevant en st andard

ZPP

Vo sogl asnost so ZPP, sudot e dol ` en napol no i vi sti ni to da gi utvrđi sporni te f akti od koi zavi si osnovanosta na baraweto (~l. 7, stav 1 od ZPP). Za da mo` e taa svoja obvrška da ja izvr{ i , ZPP predvi duva i obvrška za stranki te. Stranki te se dol ` ni da gi i znesat si te f akti vrz koi gi zasnovaat svoi te barawa i da predl o` at dokazi so koi se utvrđuvaat ti e f akti (~l. 7, stav 2 od ZPP). Sekoja stranka vo svoi te i zl agawa treba da gi i znese si te f akti potrebni za obrazl o` eni e na nejzi ni te predl ozi , da ponudi dokazi potrebni za utvrđuvawe na svoi te navodi , kako i da se i zjasni za navodi te i za ponudeni te dokazi na sproti vnata stranka. Stranki te mo` at vo tekot na cel ata gl avna rasprava da i znesuvaat novi f akti i da predl agaat novi dokazi . Stranki te mo` at i vo tekot na gl avnata rasprava da upatuvaaat podnesoci vo koi }e gi navedat f akti te { to i maat namera da gi i znesat na ro~i { teto, kako i dokazi te ~ie i zveduvawe i maat namera da go predl o` at (~l. 284, od ZPP).

ODLAGAVE NA RO^I [TE ZA GLAVNA RASPRAVA

Ako ne se i spolneti uslovi te za odr` uvawe na glavnata rasprava, i li ako na ro~i { teto ne mo` at da se i zvr{ at si te parni ~ni dejstva poradi koi bilo zaka` ano, ro~i { - te- to za glavna rasprava se odl aga. Bez ogl ed na toa na kol ku ro~i { ta se odr` uva, glavnata rasprava pretstavuva edna procesna cel i na i taa e edi nstvena. Ro~i { teto za glavna rasprava naj~esto se odl aga zatoa { to ednata i li dvete stranki ne bile uredno pokaneti, i li ako dvete stranki ne dojdut, i li zatoa { to treba da se i zvedat u{ te neкои други dokazi i li zatoa { to neкои od i zvedeni te dokazi treba povtorno da se i zvedat. Do odl agawe na ro~i { teto mo` e da dojde i koga i ma drugi opravdani pri ~ni ni.

Koga sovetot }e odl u~i da go odl o` i ro~i { teto za glavnata rasprava, pretsedatel ot na sovetot }e se gri ` i za slednoto ro~i { te da se pri bavat si te dokazi ~ie i zveduvawe e opredel eno za toa ro~i { te i da se i zvr{ at drugi podgotovki za da mo` e raspravata da se zavr{ i na toa ro~i { te.

Koga }e se odl o` i ro~i { teto, sudot po mo` nost vedna{ na pri sutni te }e i mgo soop{ ti mestoto i vremeto na novoto ro~i { te. Toa go konstati ra vo zapi sni ki i vo takov sl u-aj pri sutni te se smetaat za uredno povi kani .

Ako ro~i { teto se odl o` i, novoto ro~i { te }e se odr` i po mo` nost pred isti ot sovet. Ako ro~i { teto se dr` i pred izmenet sudski sostav, toga{ glavnata rasprava mora da po~ne od po~etok.

Relevant en st andard

^1. 105, 281 stav 2, 299, 300, 435 stav 2, 471 stav 2, 303, 304 od ZPP

DONESUVAWE NA ODLUKA

Presudata se donesuva vedna{ po zakl u-uvaweto na glavnata rasprava. Presudata ja donesuva pretsedatel ot na sudski ot sovet so ~lenovi te na sovetot koi prisustvuval e na ro~i { teto na koe e zakl u~ena glavnata rasprava. Ova e vo sogl asnost so na~el oto na neposrednost.

Vo posl o` eni te predmeti sudot mo` e da go odl o` i donesuvaweto na presudata za petnaeset dena smetano od denot na zakl u-uvaweto na gl avnata rasprava. Vo takov sl u-aj presudata nema da se objavi , tuku sudot }e dostavi prepis od presudata do stranki te.

Koga presudata se objavuva, pretsedatel ot na sudski ot sovet javno ja ~i ta i zrekata i nakratko gi soop{ tuva pri ~i ni te za presudata.

Objavenata presuda mora pi smeno da se i zraboti vo rok od osum dena, a vo posl o` eni te predmeti i skl u-i tel no vo rok od petnaeset dena od objavuvaweto. Pre~ekoruvaweto na rokovi te za donesuvawe, objavuvawe i pi smena i zrabotka na presudata ne e su{ testvena povreda na odredbi te na postapkata, no mo` e da bi de osnova za poveduvawe di sci pl i nska postapka proti v sudi jata, odnosno pretsedatel ot na sudski ot sovet.

Do stranki te se dostavuva zaveren prepis na presudata so upatstvo za pravoto na i zjavuvawe praven lek proti v presudata.

Relevant en st andard

^l. 321, 322, 323 od ZPP

**ZAPI SNI K ZA ODR@ANI RO^I [TA
(GLAVNA RASPRAVA)**

Sudski ot zapi sni k pretstavuva javna i sprava { to ja sosta- vuva sudot za dejstvija { to gi prezel e toj, stranki te i drugi te u-esni ci vo postapkata. Toj e dokaz za sodr` i nata na prezemeni te procesni dejstvi ja vrz osnova na koj povi so- ki ot sud ja kontrol i ra pravi l nosta na postapkata.

Zapi sni kot se sostavuva na toj na~in { to pretsedatel ot na sovetot mu ka` uva gl asno na zapi sni ~arot { to }e vnese vo zapi sni kot. Zapi sni kot mora da se vodi uredno, vo nego ne smee ni { to da se bri { e, da se dodava ili menuva. Precrtani te mesta mora da ostanat ~i tli vi.

Vo zapi sni kot se vnesuva nazi vot i sostavot na sudot, mestoto kade { to se prezema dejstvi eto, denot i ~asot koga se prezema dejstvi eto, nazna~uvawe na predmetot na sporot, na i mi wata na stranki te ili na tretli ca i na ni vni te zakonski zastapni ci i pol nomo{ ni ci. Zapi sni kot treba da sodr` i su{ testveni podatoci za sodr` i nata na prezemenoto procesno dejstvi e. Vo zapi sni kot za gl avnata rasprava osobeno }e se vnese: dali raspravata bila javna ili javnosta bila i skl u-ena, sodr` i nata na i zjavi te na stranki te,

ni vni te predlozi, dokazi te { to gi ponudi le, dokazi te { to se izvedeni, so naveduvawe na sodr`i nata na iskazi te na svedoci te i ve{ taci te, kako i odluki te na sudot doneseni na ro~i { teto.

Stranki te i maat pravo da go pro~i taat zapi sni kot i li da baraat da im se pro~i ta, kako i da stavaat svoi pri govori na sodr`i nata na zapi sni kot. Toa pravo go i maat i drugi te li ca ~i ja i zjava e vnesena vo zapi sni kot, no samo vo pogl ed na onoj del od zapi sni kot { to ja sodr`i ni vnata i zjava.

I spravki te i li dodatoci te vo pogl ed na sodr`i nata na zapi sni kot { to treba da se i zvr{ at po povod pri govori na stranki te i li na drugi li ca i li po slu`bena dol`nost, }e se vnesat na krajot od zapi sni kot. Na barawe od ovi e li ca, }e se vnesat i pri govori te { to ne se usvoeni.

Zapi sni kot go potpi { uvaat pretsedatel ot na sovetot, zapi sni ~arot, stranki te, odnosno ni vni te zakonski zastapni ci i li pol nomo{ ni ci, kako i tol kuva~ot. Ako nekoe od ovi e li ca se oddale~i pred potpi { uvaweto na zapi sni kot i li odbi e da go potpi { e zapi sni kot, toa }e se zabele`i vo zapi sni kot i }e se navede pri ~i nata koja e i znesena od ni vna strana.

Svedokot i ve{ takot go potpi { uvaat svojot i skaz na zapi sni kot koga ni vnoto sosl u{ uvawe se vr{ i pred zamol en sudi ja i li pred pretsedatel ot na sovetot.

Za sovetuvaweto i gl asaweto se sostavuva poseben zapi sni k. Toj go sodr`i tekot na gl asaweto i odl ukata koja { to e donesena.

Relevant ni st andardi

^1. 112-117 od ZPP

@ALBA

Pravo na `alba

Pravoto na `alba e zagaranti rano so Ustavot. Protiv odluki te na sudovi te doneseni vo prv stepen, stranki te mo`at da i zjavat `alba vo rok od petnaeset dena od denot na dostavuvaweto na prepisot na presudata, ako so zakon ne e opredel en drug rok. Spored ZPP, rokot za `alba i znesuva 15 dena, osven vo meni ~ni te i ~ekovni te sporovi vo koi rokot i znesuva osum dena. Rokot za `alba protiv odluki te doneseni vo vonparni ~na postapka i znesuva osum dena. Protiv odl ukata donesena vo postapka za zadr`uvawe vo zdravstvena organi zaci ja za lekuvawe na du{ evni bol esti, rokot za `alba i znesuva tri dena. Rokot za `alba protiv odluki te doneseni vo i zvr{ nata postapka i znesuva osum dena.

Strankata mo`e da se odre~e od pravoto na `al ba od momentot koga e objavena presudata, a ako presudata ne e objavena - toga { od momentot koga }e í se dostavi prepis na presudata. Do donesuvaweto na odl ukata na vtorostepeni ot sud po `al ba strankata mo`e da se otk a`e od ve}e i zjavenata `al ba. Odrekuvaweto i li otk a` uvaweto od `al bata ne mo`e da se otpovi ka.

Relevant ni st andardi

Ustav na RM.

Se garanti ra pravoto na `al ba protiv poedi ne~ni te pravni akti doneseni vo postapka vo prv stepen pred sud, upraven organ i li organi zaci ja i li drugi insti tucii { to vr{ at javni ovl astuvawa. (^l. 15 od Ustavot).

^l. 334 i 335 od ZPP

^l. 21, 47 i 72 od ZVP

^l. 47, stav 2 od ZI DZI P

Odgovor na `al ba

Po pri emot na `al bata, prvostepeni ot sud ocenuva dal i taa e navremena, cel osna i dozvol ena. Ako oceni deka `al bata e navremena, cel osna i dozvol ena, prvostepeni ot sud eden pri merok od `al bata }e í dostavi na sproti vnata stranka koja mo`e vo rok od osum dena od pri emot da podnese odgovor na `al bata do toj sud. Pri merok od odgovorot na `al bata, prvostepeni ot sud dostavuva do `al i tel ot. Dokol ku odgovorot na `al bata bi de dostaven do sudot po istekot na rokot, sudot takvi ot odgovor nema da go otf rli, tuku }e go dostavi do vtorostepeni ot sud koj }e go zeme predvi d ako e toa sé u{ te mo`no.

Po pri emot na odgovorot na `al bata i li po i zmi nuvaweto na rokot za odgovor na `al bata, pretsedatel ot na sovetot `al bata i odgovorot na `al bata, ako e podnesen, so si te spi si }e gi dostavi do vtorostepeni ot sud.

Relevant en st andard

^l. 344, 345, 346 stav 1 od ZPP

Post apka na vt orost epeni ot sud po `al ba

Koga spi si te po `al bata }e pri sti gnat do vtorostepeni ot sud, pretseda tel ot na `al beni ot sovet opredel uva sudi ja-i zvesti tel.

Vtorostepeni ot sud odl u-uva za `al bata, po pravi lo, bez rasprava. Koga sovetot na vtorostepeni ot sud }e najde deka zaradi pravi l no utvrduvawe na

f akti ~kata sostojba e potrebno pred vtorostepeni ot sud da se povtorat ve}e i zvedeni te dokazi, }e zaka` e rasprava pred vtorostepeni ot sud. Na rasprava-ta se povi kuvaat stranki te, odnosno ni vni te zakonski zastapnici i li pol nomo{ ni ci, kako i oni e svedoci i ve{ taci za koi sudot }e odl u~i da se sosl u{ aat.

Relevant en st andard

^1. 347, 348 i 349 od ZPP

Odluki po ` alba

Vtorostepeni ot sud mo` e na sedni ca na sovet i li vrz osnova na odr` ana rasprava da ja otf rli i ` al bata kako nenavremena, necel osna i li nedozvol ena, da ja odbi e ` al bata kako neosnovana i da ja potvrđi prvostepenata presuda, da ja uki ne ova a presuda i predmetot da go upati do prvostepeni ot sud na povtorno sudewe, da ja uki ne prvostepenata presuda i da ja otf rli tu` bata, i li da ja prei na~i prvostepenata presuda.

Relevant en st andard

^1. 352 stav 1 od ZPP

NABQUDUVAWE NA KRIVI ^NI SUDEWA

PRAVATA NA LICATA POVOKANI, PRIVEDENI ILI LI{ ENI OD SLOBODA VO POLICI SKATA POSTAPKA

Sl obodata na ~ovekot e nepri kosnovena. Sekoj i ma pravo na sl oboda i bezbednost na li ~nosta. Vo taa smi sl a ni koj ne smee da bi de podl o` en na arbi trerno apsewe ili pri veduvawe. Ni koj ne mo` e da bi de li { en od sl oboda, osven vrz osnova na zakon i vo sogl asnost so procedura predvi dena so zakon.

Relevant ni st andardi

- ^1. 12 od Ustavot na RM
- ^1. 5 od EKP^
- ^1. 9 od MPGPP

I zvest uvawe za pri ~ini t e za povokuvawet o i pri veduvawet o

Sekoe lice povokano, pri vedeno ili li { eno od sl oboda vedna{ mora da bi de izvesteno, na jazi k { to go razbi ra, za pri ~ini te za toa i za kakvo bi lo obvi neni e proti v nego, kako i za negovi te prava, i od nego ne mo` e da se bara i zjava.

Relevant ni st andardi

- ^1. 12 od Ustavot na RM
- ^1. 5 EKP^

"I nformat ivni razgovori"

Soglasno odlukata na Ustavni ot sud na Republ i ka Makedoni ja i novi ot Zakon za kri vi ~na postapka, li ce mo` e pri si l no da se dovede na raspi t vo pol i ci ska stani ca samo ako postoji prethodna sudska odl uka i toa samo toga{ koga o~i gl edno odbegnuva da se javi na uredno dostavena pokana vo koja bi lo predupredeno na mo` nosta od pri si l no doveduvawe i svoeto nedoa|awe ne go opravda. Pol i cijata navi sti na mo` e da bara i nformaci i od gra|ani te, pa i da gi povi kuva vo pol i ci ska stani ca, no ti e ne se dol ` ni toa da go storat ni tu da odgovaraat na pra{ awata.

Relevant ni st andardi

- ^1. 12 od Ustavot na RM
- ^1. 142 od ZKP

I spi t uvawe na zakoni t ost a

Za prezemeni te dejstva vo pretkri vi ~nata (pol i ci ska) postapka, gra|a ni te mo` e da baraat od sudot da ja i spi ta ni vnata zakoni tost, a sudot e dol ` en ova da go utvr di so re{ eni e.

Relevant ni st andardi

- ^1. 12 od Ustavot na RM
- ^1. 3 od ZKP

Nalogza apsewe

Po pravi lo, za sekoe apsewe potrebna e odl uka na nadl e` en sud, no po i sklu~ok pol i cijata mo` e bez prethodna sudska odl uka da uapsi li ce zateknato pri izvr{ uvawe kri vi ~no del o ili ako postoji real na opasnost od odl agawe i nekoja od zakonski te osnovi za pri tvorawe.

Sudot mo` e da izdade naredba da se dovede obvi neti ot ako ve}e opredel il pri tvor ili ako uredno povi kan obvi net ne dojde, a svojot i zostanok ne go opravda, ili ako ne mo` e da se izvr{ i uredno dostavuvawe na pokanata, a od okol nosti te o~i gl edno proi zl eguva deka toj go i zbegnuva pri emot na pokanata. Pol i cijata najprvi n treba da ja predade naredbata na obvi neti ot i go povi kuva da pojde so nego. Ako obvi neti ot go odbi e toa, mo` e da go dovede pri si l no.

Relevant ni st andardi

- ^1. 12 od Ustavot na RM
- ^1. 177, 188 od ZKP

Pouka za pravat a

Li ceto { to e povikano ili privedeno vo policijska stanica ili pred istra`en sudija, mora najprvi n a jasen na~in da se pou~i na pravoto da mol~i, na pravoto da se sovetuva so advokat i da i ma brani tel po negov izbor za vreme na ispi tuvaweto. Li ceto }e se pou~i i za pravoto za pri veduwaweto da se izvesti ~len na negovoto semejstvo ili drugo nemu bli sko lice.

Relevant ni st andardi

- ^1. 12 od Ustavot na RM
- ^1. 142 od ZKP
- ^1. 29 od ZVR
- ^1. 30 od Pravi l ni kot na MVR

Pravo na mol~ewe

Pravoto na mol~ewe e sostaven del od presumpcija ta na nevi nost i va` na garancija za pravoto da ne se bi de pri nuden na priznavawe na vina ili svedo~ewe proti v sebesi .

Relevant ni st andardi

- ^1. 12 od Ustavot na RM
- ^1. 3 od ZKP

Pravna pomo{

Li ceto mo` e da zboruva so advokat vo koe bilo vreme, dewe ili no}e.

Ako nema svoj advokat, ili ne mo` e da stapi vo kontakt so nego, li ceto mo` e da pobara da ja vi di li stata na lokal ni te advokati .

Pol i cijata mo` e da go raspra{ uva li ceto bez da zboruva prethodno so advokat samo dokol ku advokatot ne se pojavi vo rok od 2 ~asa od momentot koga e izvesten.

Praven sovet mo` e da se bara vo koe bilo vreme dodeka li ceto e zadr`ano. Duri i ako li ceto prvo í ka`alo na pol i cijata deka ne saka advokat, mo` e da se premi sl i vo sekoe vreme. Pol i cijata vo takov sl u~aj }e go zapre raspra{ uvaweto za vreme ne podol go od 2 ~asa od momentot koga e ovozmo`eno da se izvesti advokatot.

Relevant ni st andardi

- ^1. 12 od Ustavot na RM
- ^1. 3 i 63 od ZKP

Pravo nekoj da bi de izvest en za zadr` uvawet o

Sekoj { to e zadr` an i ma pravo na negovo barawe (i na dr` aven tro{ ok) da i zvesti ~len na negovoto semejstvo i li drugo li ce po negov izbor, { to e mo` no poskoro, za toa kade se nao|a. I zvestuvaweto mora da go vkl u~uva f aktot i pri ~ini te za apseweto i zadr` uvaweto, kako i mestoto kade { to toa se nao|a. I zvestuvaweto mora da se dade bez nepotrebno odol` uvawe.

Relevant ni st andardi

- ^1. 3 od ZKP
- ^1. 29 od ZVR
- ^1. 32 od Pravi l ni kot na MVR

Lekarska pomo{

Ako li ceto strada od bol est { to bara medi ci nski tretman, pol i ci jata }e obezbedi takva zgri` enost. No, i ako pol i ci jata mo` e da smeta deka ne e potrebna pomo{ od lekar, mo` e da se bara kontakt i poseta od mati ~en lekar i li od prva pomo{ .

Kont akt so ambasada i li konzulat

Ako li ceto e stranski dr` avjani n i ma pravo da ja kontakti ra ambasadata i li konzulatot na negovata zemja. Pol i ci jata }e mu pomogne da stapi vo kontakt so ambasadata i li konzulatot i li so drug pretstavni k so di plo matski status koj gi zastapuva i nteresi te na negovata zemja.

Relevant nen st andard

- ^1. 36 od Pravi l ni kot na MVR

I zveduvawe pred sudi ja (24 ~asa)

Li ceto li { eno od sl oboda mora vedna{ , a najdocna vo rok od 24 ~asa, da bi de i zvedeno pred sudi ja, koj bez odl agawe }e odl u~i za zakoni tosta na li { uvaweto od sl oboda. Vedna{ po i spi tuvaweto sudi jata }e odl u~i dali li ceto li { eno od sl oboda }e se zadr` i (pri tvori) i li }e se pu{ ti na sl oboda.

Relevant ni st andardi

- ^1. 12 od Ustav na RM
- ^1. 3, 188 ZKP
- ^1. 5 EKP^

Zabrana na t ort ura

Si te li ca li { eni od sl oboda i maat pravo so ni v da se postapuva ~ove~no i so po~i tuvawe na dostoinstvoto na li ~nosta. Zabraneo i kazni vo e i znuduvawe pri znani e, odnosno kakva bi lo druga i zjava. Dokazi te pri baveni na nezakoni t na~i ni li so kr { ewe na sl obodi te i pravata na gra | ani te, kako i dokazi te proi zl ezeni od ni v, ne mo ` e da se kori stat i vrz ni v ne mo ` e da se zasnova sudska odl uka.

Relevant ni st andardi

- ^1. 11 od Ustavot na RM
- ^1. 10 od ZKP
- ^1. 3 od EKP^

Nadomest za nezakoni t o li { uvawe od sl oboda

Li ceto nezakoni to li { eno od sl oboda i ma pravo na nadomest na { teta od buxetski te sredstva, kako i drugi prava utvrdeni so zakon.

Relevant ni st andardi

- ^1. 13 od Ustavot na RM
- ^1. 3, 188 od ZKP
- ^1. 5 stav 5 od EKP^

PRAVA NA PRI TVORENI TE LI CA

Vo soglasnost so pretpostavkata za nevi nost i na~el oto za nu ` nost i srazmernost, sl obodi te i pravata na obvi neti ot i drugi te li ca vo kaznenata postapka mo ` e da se ograni ~at samo vo mera { to e nu ` na i pod uslovi opredel eni so zakon. Pri tvorot kako najstroga merka za obezbeduvawe pri - sustvo na li cata obvi neti za kazni vo del o ottuka mo ` e da se kori sti samo i skl u~i tel no, koga toa e apsolutno nu ` no i srazmerno na del oto za koe se obvi nuva.

Pri tvor mo` e da se opredel i samo so odl uka na sud i negovoto trae- we mora da bi de svedeno na najkratko nu` no vreme, a }e se uki ne ved- na{ { tom }e prestatat pri ~i ni te vrz osnova na koi toj bi l opredel en.

Relevant ni st andardi

- ^1. 12 od Ustavot na RM
- ^1. 1, 183 od ZKP
- ^1. 5 od EKP^

I naku, pri tvor mo` e da se opredel i proti v li ce za koe postoi osnovano somneni e deka stori lo kri vi ~no del o i toa samo ako osobeni okol nosti uka` uvaat deka }e pobegne, }e gi uni { ti tragite ili istragata }e ja popre~uva so vli jani e vrz svedoci te i sou~esni ci te.

I stra` ni ot sudija e dol` en li ceto { to mu e dovedeno da go pou~i za negovi te prava, a posebno deka mo` e da zeme brani tel koj mo` e da pri sustvuva na negovoto i spi tuvawe i ako e potrebno da mu pomogne da najde brani tel. Vedna{ po i spi tuvaweto sudijata }e odl u~i dali li ceto li { eno od sl oboda }e go osl obodi i li }e go pri tvori. Ako, pak, javni ot obvi ni tel ne podnese barawe za sproveduvawe i straga ni vo rok od 48 ~asa od ~asot koga e i zvesten za zadr` uvaweto, i stra` ni ot sudija mora li ceto da go pu{ ti na sl oboda.

Sekoe li ce pri tvoreno i li zadr` ano i ma pravo da povede postapka vo rok od 24 ~asa od koga mu e predadeno re{ eni eto za pri tvor. Po ova` al ba sudski ot sovet mora da odl u~i vo rok od 48 ~asa. Novi na vo zakonodavstvoto pretstavuva pravoto brani tel ot i javni ot obvi ni tel da pri sustvuvaat na sedni cata na koja sudski ot sovet odl u~uva za pri tvorot i na nea usno da gi i znesat i obrazl o` at svoi te predl ozi.

Sudot e dol` en vo rok od 24 ~asa za pri tvoraweto da go i zvesti semejstvo- to na pri tvorenoto li ce, osven ako li ceto se proti vi na toa. Za pri tvora- weto }e se izvesti i organot za socijal ni raboti, ako e potrebno da se prezemat merki za zgri` uvawe na decata i li semejstvoto.

Obvi neti ot mora da i ma brani tel ako proti v nego e opredel en pri tvor za vremeto dodeka trae pri tvorot. Pri tvoreni ot mo` e sl obodno i bez nadzor da se dopi { uva i da razgovara so brani tel ot. Po iskl u~ok, vo tekot na istragata ova pravo mo` e da se podl o` i na nadzor ako pri tvorot e opredel en poradi opasnost od koluzija (kri ewe na dokazi te), a postoi somneni e deka obvi neti ot }e go zl oupotrebi op{ teweto so brani tel ot.

Relevant ni st andardi

- ^1. 183-197 ZKP

STANDARDI ZA PRAVEDNO SUDEWE NA PRETRESOT PRED SUDOT

^1 enot 6 od Evropskata konvencija za ~ovekovi prava, so koj se garanti ra pravedno sudewe, i ma central na ul oga vo si stemot na za{ ti ta na pravata na obvi neti ot. I stori ski, ~l. 6 od Konvencijata bil inspi riran od ~l. 10 i 11 stav 1 od Uni verzal nata dekl araci ja za ~ovekovi prava od 1948 godi na. I sto taka, ova Dekl araci ja, go i ma svojot dvojni k so mi ni mal ni razl i ki vo ~l. 14 od Me|unarodni ot dogovor za gra|anski i pol i ti ~ki prava od 1966 godi na.

Pravo na ednakvost pred sudot i zakoni te

Zakoni te ne treba da bi dat diskrimi ni ra~ki. I sto taka, sudi i te i slu`beni te l i ca ne smeat da se odnesuvaat di skri mi ni ra~ki pri sprovedu vawe na zakonot.

Pravoto na ednakvost pred sudovi te i ma dva osnovni aspekti: ednakov pri stap do sudovi te i ednakov tretman pred sudovi te.

Relevant ni st andardi

^1. 10 od UD^P

Pravo na pravi~no sudewe/sosluf uvawe

Bi ten el ement na konceptot za pravi ~no sudewe e pri nci pot za ednakvost na oru`jeto. Za krivi ~ni te slu~ai, kade { to sami ot karakter na postapkata vkl u~va f undamental na neednakvost me|u strani te, ovoj pri nci p e u{ te pozna~aen. Pri n- ci - pot za ednakvost na oru`jeto nal o` uva deka strani te mora da i maat podednakov pri stap do podatoci te i drugi te dokumenti od slu~ajot. Vo krivi ~en proces toj gi vkl u~va i si te drugi speci f i ci rani garanci i, na pri mer, pravoto na presumpci ja na nevi nost i pravoto na podgotovka na odbrana.

Relevant ni st andardi

^1. 6 stav 1 EKP^

Pravo na javno sudewe

Pravoto na javno sudewe se odnesuva i na pri rodata na sudeweto i na presudata koja se donesuva vo slu~ajot. Ova e pravo koe im pripa|a na strani te, no i na cel ata javnost vo edno demokratsko op{ testvo.

Nesomneno e deka javnata pri roda na sudski te procesi pomaga vo ovozmo`uvawe na pravi ~no sudewe so toa { to go za{ ti tuva obvi neti ot od arbi tranni odluki i mu ovozmo`uva na op{ testvoto da ja kontrol i ra rabotata na sudstvoto. Vo kombi nacija so javnoto i zrekuvawe na presudi te, javnata pri roda na sudeweto ovozmo`uva javno sl edewe na procesot i i nf ormi rawe na javnosta. Pravoto na javno sudewe se состоi od nekol ku aspekti :

- i nf ormacija za mestoto i datumot
- javno usno sosl u{ uvawe
- mo`nost za pri sustvo na javnosta i pe~atot
- soodvetni prostori i za pri sutni te.

Javnosta mo`e da se iskl u~i od glavni ot pretres samo ako toa e potrebno zaradi ~uvawe na tajnata, javni ot red, za{ tita na moral ot, za{ tita na li ~ni ot i intimni ot `ivot na obvi neti ot, svedokot ili o{ teteni ot i za{ ti ta na interesi te na mal oletni kot. I sklu~uvaweto na javnosta ne se odnesuva na stranki te, na o{ teteni ot, ni vni te zastapni ci i na brani tel ot.

Relevant ni st andardi

- ^1. 6 stav 1 od EKP^
- ^1. 102 od Ustavot na RM
- ^1. 4, 279-282 od ZKP

NEPRI STRASNOST

Pod nepri strasnost se podrazbi ra sudot da nema predubedu- vawe vo vrska so presudata koja treba da ja donese, da ne dozvol i vrz nego da vl i jaat i nf ormaci i koi ne poteknuvaat od sudni cata ni tu da potpa|a pod pri ti soci , tuku svoi te mi sl ewa da gi zasnova vrz objekti vni argumenti vrz osnova na toa { to bi lo i zneseno na sudeweto. I ako se podrazbi ra deka i sudi jata i ma li ~ni emoci i, toj ne smee da dozvol i ti e da nadvl adeati da povl i jaat vrz odl ukata { to }e ja donese vo tekot na sudeweto. I sto taka, i ako sudi jata mo`e da ima svoi poli ti ~ki i fi lozof ski stavovi i i ako se podrazbi ra deka

najrazli~ni politi~ki i/ili filozofski stavovi se zastapeni vo sudstvoto, ti e ne smeat da vl i jaat vrz odl uki te.

Pod uslovi propi { ani so zakon, mo` e da se bara i zzemawe na sudijata ili sudijata-porotnik.

Relevant ni st andardi

^1. 6 stav 1 od EKP^

^1. 4, 36 od ZKP

PRESUMPCI JA NA NEVI NOST

Li ceto koe e obvi neto za krivi ~no del o }e se smeta za nevi - no sé dodeka vo soglasnot so zakon ne se doka` e sproti v- noto.

Ovoj princip se spravuva so poseben aspekt od op{ ti ot kon- cept na pravi ~no sudewe vo krivi ~ni te slu~ai. Utvrdu- va- weto na vi nata i ma posl edici vo odnos na tretmanot na obvi ne- ti ot. Vo ovoj pogl ed, mora da se pretpostavi negovata ne- vi - - nost. Ova se odnesuva na tretmanot na obvi neti ot za vreme na pret- hodnata postapka i za vreme na sudeweto, i sto taka i na tretma- not na li ceto vo pri tvor: tretmanot ne smee da i ma kaznen karakter.

Op{ to pravilo e deka tovarot na doka` uvaweto go nosi tu` i tel ot za vreme na cel oto sudewe.

Me|unarodno pri f aten praven princip e deka potrebni ot standard za doka` uvawe e vi nata da bi de doka` ana nadvor od sekakvo razumno somnevawe, koj vo prakti kata zna~i deka na obvi neti ot treba da mu se dade prednost vo slu~aj na somnevawe (in dubio pro reo). I sto taka, presumpcija na nevi nost zna~i deka vl asti te treba da se vozdr` at od prejudi ci rawe na rezul tatot na sudeweto i deka ne smeat da se povi kuvaat na vi nata na obvi neti ot i li da go tretiraat kako da e ve}e vi noven.

Relevant ni st andardi

^1. 11 od UD^P

^1. 6 stav 2 od EKP^

^1. 13 od Ustavot na RM

^1. 2, 164 stav 1, 342 od ZKP

PRAVO NA SUDEWE VO RAZUMEN ROK

Nepotrebnoto odl o` uvawe na sudeweto se utvrduva vo zavi snost od okol nosti te vo sekoj slu-aj posebno. Osnovni pra{ awa koi treba da se zemat predvi d se:

- Sl o` enosta na slu-ajot: anal i za na pri rodata i te` i nata na del oto, pri rodata na dokazi te, brojot na svedoci i tn.;
- Dal i se po~i tuvani rokovi te za razl i ~ni te stadi umi na sudski ot proces vo sogl asnost so doma{ noto zakonodavstvo;
- Dal i obvi neti ot bil pri tvoren: ako obvi neti ot e pri tvoren, odl o` uvaweto treba da se svede na mi ni mum;
- Odnosuvaweto na obvi neti ot: sekoe namerno nesorabotuvawe ili opstrukti vno odnesuvawe na obvi neti ot }e se zeme predvi d;
- Odnosuvaweto na vl asti te: za da se izbegne nepotrebno odl o` uvawe potrebno e ef i kasno rabotewe na sudski ot personal .

Si te stadi umi na sudeweto mora da se izvr{ at vo razumno vreme, vku~uvaj}i gi tuka i procesot na donesuvawe na presudata, dostavuvaweto na presudi te i ` al bi te.

Relevant ni st andardi

^1. 6 stav 1 od EKP^

^1. 4 stav 1, 13, 116, 153 stav 3, 163, 167, 187 stav 3, 189, 259 stav 1, 273 stav 3, 347 stav 1, 350 stav 1 od ZKP.

PRAVO NA I NFORMI RAWE ZA OBVI NENI JATA

Sekoj obvi net za kri vi ~no del o i ma pravo, vo najkus mo` en rok, detal no i na jazi k { to go razbi ra, da bi de izvesten za pri rodata i osnovi te na obvi neni eta.

Obvi neti ot mora da bi de i nf ormi ran za obvi neni jata so koi se soo~uva. Smi slata na ova a garanci ja e da se obezbedat dovol no i nf ormaci i za podgotvuvawe na odbranata.

Obvini ot ima pravo da se zapoznae kako so fakti~kata, taka i so pravnata osnova na obvinijata proti v nego. Frazata "pri~ini za obvini eto" se odnesuva na akti te za koi se obvinuva i vrz koi e zasnovan obvini tel ni ot akt, { to } e re~e fakti~kata sostojba vrz koja se zasnovaat obvinijata, dodeka "pri rodata na obvini eto" se odnesuva na pravnata kvalifkacija na delata.

Vo Zakonot za krivi~na postapka postojat pove}e odredbi { to insisti raat na adekvatno i zvestuvawe na obvini ot. Sekoj obvinet treba da bi de informiran vedna{ , na jazi k { to go razbi ra, za delata za koi se tovari i za dokazi te proti v nego (~l. 4, st. 2 od ZKP). Pokraj ova, sekoe lice povi kano, pri vedeno ili li { eno od sl oboda i ma pravo vedna{ da bi de izvesteno, na jazi k { to go razbi ra, za pri~ini te za povi kuvaweto, pri veduvaweto ili li { uvaweto od sl oboda i za kakvo bilo krivi~no obvini e proti v nego (~l. 3, st. 2 od ZKP).

Vakvi te op{ ti odredbi natamu se konkreti zirani. Pri prvoto i spituwawe na obvini ot vo istragata (~l. 210 od ZKP), organot { to go sproveduva i spituwaweto e dol` en na obvini ot da mu soop{ ti zo{ to se obvinuva i koi osnovi na somneni e stojat proti v nego. I stata obvraska e predvidena i koga predonesuvaweto re{ eni e za sproveduvawe i straga i strag` ni ot sudija }e go i spita liceto proti v koe se bara sproveduvawe i straga (~l. 152 od ZKP). Vo soglasnost so ~l. 254 od ZKP, obvini tel ni ot akt sodr` i detalni informacii za deloto { to mu se stava na tovar, negovata pravna kvalifikacija, dokazi te vrz koi se zasnova i sl i~no. Ne{ to pooskudni podatoci se sodr` ani i vo pokanata (~l. 176 od ZKP), re{ eni eto za tvor (~l. 185 od ZKP) i re{ eni eto za sproveduvawe i straga (~l. 151, 152 od ZKP).

Sepak, bitno pooskudni informacii se obezbeduvaat vo skratenata postapka za polesni krivi~ni dela, osobeno so ogle na toa { to obvini tel ni ot predlog (~l. 421 od ZKP) sodr` i samo kratok opis na krivi~noto delo, a obvini ot po pravilo prethodno ne e i spitan za da se informira vo smisla na ~l. 210, st. 2 od ZKP.

Meunarodni te standardi bara at obvini ot samo da go razbi rajazi kot { to se koristi, a ne i pravo da mo` e da se odbere nekoj poseben jazi k na koj obvinijata mora da se prevedat. Sepak, se dodeka vl asti te ne doka` at, ili i maat razumni osnovi da veruvaat deka obvini ot poseduva dovolna kontrola vrz jazi kot na koj mu se dostaveni informacii te, tie mora da mu obezbedat soodveten prevod. Pri toa, se insistira vrz pismen prevod na taka kl u~ni akti kako { to e obvini tel ni ot akt.

Relevant ni standardi

^l. 6 stav 3a od EKP^

^l. 14 stav 3 od MPGPP

^l. 3, 4, 152, 210 od ZKP

DOVOLNO VREME I MO@NOSTI ZA PODGOTVUVAWE NA ODBRANATA

Sekoj obvi net za krivi ~no delo i ma pravo na dovolno vreme i mo`nosti za podgotvuvawe na odbranata.

Dovolno vreme za podgot vuvawe na odbranat a

Na obvi neti ot mu se ostava potrebno vreme za podgotvuvawe na odbranata za vreme na celata postapka (~l. 4, st. 2 od ZKP). Posebno vni mani e se posvetuva za podgotvuvawe za gl avni ot pretres. I meno, vo sogl asnost so ~l. 273, st. 3 od ZKP, pokanata do obvi neti ot mora da se dostavi taka { to me|u dostavuvaweto na pokanata i denot na gl avni ot pretres da ostane dovol no vreme za podgotvuvawe na odbranata, a najmal ku 8 dena. (Vo skratena postapka najmal ku 3 dena, ~l. 425, st. 3 od ZKP.) Obvi neti ot { to nenavremeno ja dobi l pokanata za gl avni ot pretres, ne e dol`en da se javi na nego, a negovoto nedoa|awe ne povlekuva ni kakvi procesni sankci i. Natamu, zaradi podgo tvuvawe na odbranata, sudot mo`e da go preki ne pretresot ako tu`i tel ot na gl avni ot pretres usno go i zmeni obvi neni eto (~l. 329, st. 2 od ZKP), i li povede obvi neni e za krivi ~no delo storeno ili otkrieno vo tekot na gl avni ot pretres (~l. 330, st. 2 od ZKP).

Gol emo vni mani e se posvetuva i na vremeto { to se ostava za i zgotvuvawe na pravni te lekovi. Zakonski ot rok za `al ba e 15 dena (8 dena vo skratena postapka).

Za vakvi te podnesoci koi mu se dostavuvaat i na branitel ot i na obvi neti ot rokot za i zjavuvawe praven lek, odnosno odgovor na `al bata, te~e od denot na posl ednoto vra~uvawe.

Za pra{ aweto dali na obvi neti ot mu bilo dadeno dovol no vreme za podgotovka na odbranata se odl u~uva podocna, vo sogl asnost so okol nosti te so koi obvi neti ot i negovi ot advokat se soo~ile i vrz osnova na pri rodاتا na slu~ajot. Na pri mer, ako obvi neti ot i ma doverba vo opredel en advokat, koj vo dadenoto vreme e mnogu zaf aten, sudski te vl asti treba toa da go zemat predvi d. Od druga strana, obvi neti ot vo toj slu~aj ne mo`e da se povi ka na odl o`uvaweto kako osnova za povreda na st. 1 od ~l. 6 na Evropskata konvenci ja. Ako poradi opredel ena pri ~i na obvi neti ot mora da go promeni advokatot, na novi ot advokat }e mu se dade dovol no vreme da se zapoznae so slu~ajot.

Dovolno mo`nost i za podgpt vuvawe na odbranata

a) Uvid vo spisi te

Brani tel ot i ma pravo da gi razgl eduva spi si te i predmeti te { to slu`at kako dokaz u{ te od momentot koga e dostaveno baraweto za poveduvawe na krivi~nata postapka, kako i koga i stra`ni ot sudi ja pred donesuvawe na re{ eni e za otvorawe i straga gi vr{ i potrebni te i stra`ni dejstvi ja (~l. 69 od ZKP). Obvi neti ot, pak, mo`e da gi razgl eduva spi si te i predmeti te { to slu`at kako dokaz duri otkako }e bi de i spi tan (~l. 124 od ZKP).

b) Pravila za ot krivawe dokazi

Postojat dva vi da pravila za otkrivawe i toa: 1) oni e { to slu`at da se zapoznae odbranata so slu~ajot na obvi ni tel stvoto pred gl avni ot pretres; i 2) oni e { to slu`at da ja snabdat odbranata so materijal i { to gi poseduva obvi ni tel stvoto, a koi se relevantni za odbranata vo smi sla deka mo`at da dovedat do osloboduvawe na obvi neti ot ili namal uvawe na sankcijata. Organi te na progonot i i stra`ni te vlasti se obvrzani da go otkrijat materijal ot { to go poseduvaat, ako toa mo`e da í pomogne na odbranata vo ponapred navedenata smi sla.

Ako i stra`ni ot sudi ja pred zavr{ enata i straga najde deka e vo interes na odbranata obvi neti ot i negovi ot brani tel da se zapoznaat so va`ni te dokazi sobrani vo i stragata, }e gi izvesti deka vo opredel en rok mo`at da gi razgl edaat predmeti te i spi si te { to se odnesuvaat na ti e dokazi (~l. 166 od ZKP).

Relevant ni st andardi

- ^l. 6 stav 3b od EKP^
- ^l. 14 stav 3b od MPGPP
- ^l. 124, 166, 273, 329, 330 od ZKP

PRAVO OBVI NETI OT DA SE BRANI SAMI OT I LI SO POMO[NA BRANI TEL

Pravo da se izbere advokat

Pravoto na brani tel e ustavna kategorija, a vo soglasnost so ~l. 12 od Ustavot na Republ i ka Makedoni ja pravoto na brani tel e pro{ i reno i vrz poli ci skata postapka. Pravoto e konkretno vo mnogu odredbi na ZKP, vku-u-vaj}i i takvi { to za propu{ taweto obvi neti ot da se izvesti za

pravoto na brani tel povlekuva strogi procesni sankci i { to se sostoja t vo zabrana sudskata odl uka da se zasnova vrz dadeni ot i skaz (~l. 210, st. 9 od ZKP). Obvi neti ot mo ` e da se brani sam, i po pravi lo sl obodno odl u~uva dal i i kogo }e zeme za brani tel . Ova, sepa k, ne zna~i deka vakvoto pravo e apsolutno, bi dej}i obvi neti ot za brani tel mo ` e da i zbere samo advokat. So zakon se opredel uva vo koi sl u~ai obvi neti ot mora da i ma brani tel (za te{ ki krivi ~ni dela, ako e nem, gluv ili nesposoben da se brani, za mal ol etni k, za li ce { to e vo pri tvor ili koga se sudi vo otsustvo), kogo go postavuva sudot dokol ku ne go i zbere sami ot obvi net.

^1. 6 (3) (v) od EKP^ go garanti ra pravoto na obvi neti ot da se brani sami ot ili od strana na brani tel po svoj i zbor ili , dokol ku ne raspol aga so sredstva za brani tel , da dobi e bespl aten advokat koga i nteresi te na pravdata go baraat toa.

Na~i not na koj ova a odredba se pri menuva (vo kombi naci ja so prvi ot stav 1 od ~l. 6 od EKP^) po ` al bi ili vo tekot na i stragata, zavi si od karakteri sti ki te na sami ot proces.

Koga doma{ ni te sudovi nazna~uvaat brani tel , mora da gi zemat predvi d ` el bi te/barawata na obvi neti ot. Me|utoa, ovi e barawa mo ` e da ne se zemat predvi d ako toa e vo i nteresa na pravdata. Vo sekoj sl u~aj, ako se utvrdi deka postoi ili bi mo ` ela da postoi nezadovol i tel na vrska me|u obvi neti ot i advokatot koj mu e dodel en, a koja }e onevozmo ` i soodvetna odbrana, ili ako kval i fi kaci i te na dodel eni ot advokat se nezadovol i tel ni zemaj}i ja predvi d pri rodata ili te ` i nata na sl u~ajot, stav 1 i stav 3 (b) od EKP^ mo ` at da impl i ci raat deka na obvi neti ot }e mora da mu se dodel i drug advokat (na negovo podocne ` no barawe).

Pretsedatel ot na sudot mo ` e da go razre{ i brani tel ot postaven po sl u ` bena dol ` nost koj neuredno ja vr{ i svojata dol ` nost, po barawe od obvi neti ot ili po sopstvena i ni cijati va so soglasnost na obvi neti ot. Na mestoto na razre{ eni ot brani tel se postavuva nov, a za razre{ uvaweto se i zvestuva advokatskata komora (~l. 68, st. 4 od ZKP). [to se odnesuva do tro{ oci te na odbranata, duri i koga }e se ogl asi za vi noven, obvi neti ot sekoga{ se osloboduva od tro{ oci te vo sl u~ai te koga brani tel ot vo soglasnost so ~l. 66 od ZKP mu e postaven od strana na sudot tokmu od pri ~i ni { to sami ot nemal sredstva da gi pl ati, kako i vo sl u~ai te na zadol ` i tel na odbrana koga so i spl a}aweto na ti e tro{ oci bi bi lo dovedeno vo pra{ awe i zdr ` uvaweto na negovoto semejstvo (~l. 91, st. 4 od ZKP).

Besplat na pravna pomo{

Dokol ku obvi neti ot ne raspol aga so sredstva za brani tel ili koga i nteresi te na pravdata toa go baraat, }e mu se dade bespl atna pravna pomo{ . Si stemot vo koj ne postoi obvraska da se pl atat tro{ oci te na obvi neti ot koj e osloboden, no bara nadomestuvawe na tro{ oci te za nazna~eni te

advokati vo slu~ai koga obvi neti ot e osuden, ne e nekompatibilen so Evropskata konvencija.

Za da se utvrdi dali vo opredelen slu~aj dodel uvaweto na besplatna pravna pomo{ e vo interes na pravdata, sudot pri menuva nekolku kriteri-umi: te`inata na navodni ot prestap vo kombi nacija so te`inata na kaznata so koja obvi neti ot se soo~uva, sl o`enosta na slu~ajot i li ~nata sostojba na obvi neti ot.

^l. 67 od ZKP predvi duva mo`nost, vo slu~ai te koga obvi neti ot spored svojata i motna sostojba ne mo`e da gi podnese tro{oci te na odbranata, nemu da mu se postavi brani tel ako postapkata se vodi za krivi ~no del o za koe e propi {ana kazna zatvor nad tri godi ni , i toa samo po povedeno obvi neni e.

Komunikacija me|u obvi neti ot i brani tel ot

So obvi neti ot {to e vo pri tvor, brani tel ot mo`e sl obodno i bez nadzor da se dopi {uva i da razgovara (~l. 70 od ZKP). Samo po i sklu~ok, vo tekot na istragata, ova pravo mo`e da se podlo`i na nadzor ako pri tvorot e opredelen poradi opasnost od koluzija, odnosno zagrozuvawe na dokazi te (~l. 184, st. 2, t. 1 od ZKP).

Naredba za ova mo`e da dade samo i stra`ni ot sudija i samo toj vo takvi slu~ai e ovl asten da ja pregl eduva pi smenata korespondencija, odnosno da pri sustvuva na razgovorot, a ne nekoj drug.

Povreda na ~l. o: 6 (3) (v) od Konvencijata pretstavuva i pri slu{ uvaweto i sni maweto na tel ef onski te razgovori me|u obvi neti ot i brani tel ot.

Odbrana pri sudewe vo ot sust vo

Sudeweto vo otsustvo e nepo`el no od aspekt na pravoto da se pri sustvuva na sudeweto kako el ement na pravoto na pravi ~no sudewe, no se dopu{ ta od pri ~ini {to odl agaweto na sudeweto ponekoga{ mo`e da dovede do gubewe na dokazi te, zastarenost na mo`nosta za gonewe i sl i ~no.

Vo ovi e slu~ai se predvi duvaat barani te garanci i, a prvenstveno obezbeduvawe brani tel (~l. 66, st. 4 od ZKP), a se predvi duva i mo`nosta za povtoruvawe na postapkata dokol ku obvi neti ot i negovi ot brani tel podnesat barawe vo rok od edna godi na od denot koga osudeni ot soznal za presudata so koja e osuden vo otsustvo (~l. 398 od ZKP).

Mo`nosta obvi neti ot pri vremeno da se odstrani od gl avni ot pretres dokol ku go naru{ uva redot vo sudni cata (~l. 287 od ZKP) e i sklu~ok {to se dopu{ ta i od organi te na Konvencijata. Sl i ~no na ova e i otstranuvaweto od sudni cata na obvi neti ot vo slu~ai te koga nekoj od soobvi neti te i li svedok odbie da dade iskaz vo negovo pri sustvo i li ako okol nosti te uka` uvaat deka vo negovo pri sustvo nema da ja zboruvaat vi sti nata, {to i sto taka se dopu{ ta pod uslov brani tel ot da pri sustvuva, a obvi neti ot da bi de zapoznaen so so dr`inata na i skazi te.

Mo` e da bi de probl emati ~na mo` nosta za sudewe vo otsustvo na obvi neti ot vo skratenata postapka ako toj ne dojde na gl avni ot pretres, i ako uredno e povi kan, i li pokanata ne mo` el a da mu se vra~i poradi nepri javuvawe do sudot na promena na adresata i li preстоjuval i { teto, pod usl ov negovoto pri sustvo da ne e nu` no i pred toa da bil i spi tan (~l. 428, st. 4 od ZKP). I meno, ako vlasti te ne storile sé { to mo` ele za da ja loci raat novata adresa, sudeweto vo otsustvo e neproporci onal na kazna za toa { to obvi neti ot propu{ til da go izvesti sudot za promenata na adresata.

Relevant ni st andardi

- ^l. 6 stav 3v od EKP^
- ^l. 14 stav 3 od MPGPP
- ^l. 4, 66, 70, 184, 273, 329, 330 od ZKP

PRAVO DA SE I SPI TAAT SVEDOCI TE

Li ceto obvi neto za krivi ~no delo ima pravo da gi i spi ta svedoci te protiv nego i da obezbedi pri sustvo i i spi tuvawe na svedoci te vo negova kori st pod isti usl ovi kako i svedoci te protiv nego (~l. 6, st. 3 od EKP^; ~l. 14, st. 3 od MPGPP).

Pravoto da se sosl u{ uva svedokot mu dava na obvi neti ot pravo da go sosl u{ a (i li da bi de sosl u{ an) svedokot protiv nego, kako i da se obezbedi pri sustvo i sosl u{ uvawe na svedoci vo negova kori st, pod isti te usl ovi kako i za svedoci te protiv nego. Ovaa odredba e tesno povrzana so pri nci pot na ednakvost na oru` jeto kako element na pravi ~noto sudewe vo smi sl a na stavot 1 od ~l. 6 od EKP^.

Poi mot svedok, spored Konvencijata, se interpretira avtonomno. I zjavi te koi ne se dadeni na sud li ~no tuku, na primer, vo poli cija, se smetaat za izjavi na svedoci samo dokol ku doma{ ni ot sud gi zema predvi d, { to ne e slu~aj vo na{ eto pravo.

Pri govori te vo odnos na povi kuvawe i sosl u{ uvawe na ekspert i ne spa|aat vo odredi te na stav 3 (g), tuku vo op{ toto pravi lo od stavot 1 na ~l. 6 od EKP^.

Svedoci prot iv obvinet i ot

Na odbranata mora da í se dade mo` nost da gi osporuva si te dokazi { to se i zneseni pred sudot i vrz koi toj ja zasnova svojata presuda. Vo pri nci p, si te dokazi treba da se i zvedat vo pri sustvo na obvi neti ot na javen pretres

pred sudot, so mo`nost za proti vstavuvawe na argumenti te vo kontradi k-torna rasprava.

Osven vo i sklu~itel ni okolnosti, svedoci te treba da se sosl u{aat vo pri sustvo na obvi neti ot na glavni ot pretres, pri {to ne samo {to dвете strani }e mo`at da gi iznesat svoi te argumenti, tuku takvi ot pretres i poradi svojata podl o`nost na kontrol a na javnosta nudi opi pl i vi garanci i za pravi ~nost na postapkata.

Kako i da e, ova sepa k ne zna~i deka za da se koristat i skazi te na svedoci te kako dokaz, ti e sekoga{ mora da bi dat dadeni na javen pretres pred sudot. Kori steweto na i skazi te kako dokaz dobi eni vo prethodnata postapka samo po sebe ne se smeta za nepravi ~no pod usl ov da se respekti raat pravata na odbranata. Po pravi lo, ovi e prava baraat na obvi neti ot da mu se dade adekvatna i dovol na mo`nost da gi osporuva i da gi ispi tuva svedoci te proti v nego, bi lo vo vreme koga svedokot ja daval izjavata ili vo nekoja podocne` na f aza vo postapkata.

U{te vo prethodnata postapka obvi neti ot i brani tel ot mo`e da pri sustvuvaat na sosl u{ uvaweto na svedoci te, da predl agaat i stra` ni ot sudi ja da i m postavi opredel eni pra{awa, so negova dozvol a i sami te neposredno da postavuvaat pra{awa, a dal i ova navi sti na i me (adekvatno) ovozm o`eno }e bi de od zna~ewe koga svedokot nema da se pojavi, i li }e odbi e da svedo~i na pretresot. Si i ~no, od posebno zna~ewe za edno pravi ~no sudewe e dal i na obvi neti ot i negovi ot brani tel }e i m bi de dadena dovol na mo`nost svedokot da go i spi taat na sami ot pretres.

Dokol ku doka` uvaweto na eden f akt se zasnova vrz zabel e` uvawe na nekoe li ce, toa treba li ~no da se sosl u{a na glavni ot pretres. Sosl u{ uvaweto ne mo`e da se zameni so ~i tawe na zapi snik od negov daden i skaz prethodno, ni tu so pi smena i zjava (~l. 325 od ZKP). Po i sklu~ok, i skazi te na svedoci te, soobvi neti te i ve{ taci te mo`e da se pro~i taat na glavni ot pretres samo ako: li ceto umrel o, du{evno se razbol el o ili ne mo`e da se pronajde, ili negovoto doa|awe pred sud ne e mo`no ili e zna~itel no ote` nato poradi starost, bolest ili drugi va` ni pri ~ini; ako svedoci te ili ve{ taci te bez zakonski pri ~ini ne sakaat da dadat i skaz na glavni ot pretres; ili so soglasnost na stranki te. (~l. 325 od ZKP). I skazot na svedokot i ve{ takot mo`e da se pro~i ta i toga{ koga pri porane{ noto sosl u{ uvawe navel f akti za koi pove}e ne se se}ava ili ako otstapuva od svojot i skaz (~l. 320 od ZKP).

Svedoci vo korist na obvinet i ot

Odbranata i ma pravo da bara da se obezbedi pri sustvo i i spi tuvawe na svedoci te vo nejzi na korist. Garancijata, sepa k, ne so dr` i neograni ~eno pravo na i spi tuvawe na svedoci te i na sudovi te i m se ostava relati vno { i rok prostor da odl u~at koi svedoci, koga i kako }e bi dat sosl u{ ani.

Smislata na garancijata e obezbeduvawe ramnopravnost me|u obvi ni tel- stvoto i odbranata. Sudot e sl oboden da odl u~i dali sosl u{ uvaweto na svedoci te na odbranata mo` e da pri donese za utvrduvawe na vi sti nata i, ako toa ne e sl u~aj, da odbi e da gi sosl u{ a, pod usl ov da se po~i tuva pri nci pot na ednakvost. Vo taa smi sl a, sudot mo` e da odbi e da sosl u{ a svedoci ako toa se poka` e kako o~i gl edno nepotrebno ili i relevantno, kako i ako e naso~eno kon razvl ekuvawe na postapkata.

So cel da se ograni ~i { i rokoto di skreci ono ovl astuvawe na sudot, vo ZKP ekspl i ci tno e nabroeno koga mo` e da se odbi e predl ogot na stranki te za pri bavuvawe dokazi na gl avni ot pretres. Taka, predl ogot mo` e da se odbi e ako: 1) se odnesuva na zabranet na~i n na pri bavuvawe dokazi so zakon; 2) f aktot ve}e e utvrden ili e bezna~aen; 3) e nesoodveten, odnosno ako postojat pri ~i ni za somneni e deka so nego ne mo` e da se utvrdat f akti te ili toa }e se stori so zna~i tel ni pote{ koti i; 4) e nejasen, necel osen ili o~i gl edno naso~en kon odol ` uvawe na postapkata (~l. 314, st. 7 od ZKP).

Vo sekoj sl u~aj, sudot mora da obrazl o` i zo{ to odl u~i l da ne gi povi ka svedoci te ~i e{ to i spi tuvawe i zre~no e pobarano od odbranata (~l. 314 i 348 od ZKP).

Relevant ni st andardi

- ^l. 6 stav 3g od EKP^
- ^l. 14 stav 3 od MPGPP
- ^l. 4, 314, 320, 325, 348 od ZKP

PRAVO NA PREVEDUVA^

Li ceto { to ne go zboruva ili ne go razbi ra jazi kot na koj{ to se vodi postapkata, i ma pravo na bespl atna pomo{ od preveduva~ (~l. 6, st. 3 d od EKP^; ~l. 14, st. 3 od MPGPP).

Vo kri vi ~nata postapka sl u` ben jazi k e makedonski ot jazi k i negovoto ki ri lsko pi smo (~l. 6 od ZKP). Li cata koi u~estvuvaat vo postapkata (obvi neti ot, o{ teteni ot, pri vatni ot tu` i tel , svedoci te, ve{ taci te i dr.), a koi zboruvaat sl u` ben jazi k razl i ~en od makedonski ot, i maat pravo pri i zveduvaweto na predi stra` ni te, i stra` ni te i drugi te sudski dejstva i na gl avni ot pretres, kako i vo postapkata po ` al ba da go upotrebuvaat svojot jazi k i pi smo. Sudot treba da obezbedi usno preveduvawe na toa { to li ceto, odnosno drugi te go i znesuvaat, kako i na i spravi te i drugi ot pi { an dokazen materijal . Sudot }e obezbedi pi { an materijal { to e od zna~ewe za postap-

kata i li e va`no za odbranata na obvi neti ot pi smeno da se prevede (~l. 7, st. 1 od ZKP). Taka, vo sogl asnost so ustavni te i zakonski te i zmeni i zvr{ eni po usvojuvaweto na Ohri dski ot ramkoven dogovor, pri padni ci te na al banskata zaedni ca vo Republ i ka Makedoni ja i maat pravo kako sl u` ben da go kori stat i al banski ot jazi k, nezavi sno dal i go poznavaat makedonski ot jazi k, kako jazi k na koj se vodi postapkata.

Drugi te stranki, svedoci i u~esni ci vo postapkata pred sudot i maat pravo na besplatna pomo{ od preveduva~ vo mera { to se garanti ra so me|unarodni te i nstrumenti za pravata na ~ovekot, { to zna~i samo ako ne go razbi raat i li ne go zboruvaat jazi kot na koj{ to se vodi postapkata (~l. 7, st. 2 od ZKP).

Standardot (pravoto na preveduva~) ne podrazbi ra pravo li ceto da se i zrazuva na jazi k po sopstven i zbor ako toa i li negovi ot brani tel dovol no ve{ to go vl adee jazi kot na sudot ({ to e f akti ~ko pra{ awe). Ako obvi neti ot mo` e adekvatno da go razbere i da go zboruva jazi kot na sudot, toj nema pravo na pomo{ od preveduva~ za da mu se ovozmo` i odbranata da ja dade na drug jazi k. Ni voto na (ne)poznavawe na jazi kot potrebno za da se pri znae pravoto na besplatna pomo{ od preveduva~ e pra{ awe na f akt i stepen, i se sveduva na stepen na pomo{ ta { to e neophodna. So drugi zborovi, obvi neti ot mora da bi de vo sostojba, bi lo sami ot i li so pomo{ na preveduva~, da mo` e da ja razbere i da u~estvuva vo postapkata vo stepen { to } e mu obezbedi pravi ~no sudewe.

Opf ateni se, pri toa, kontakti te me|u obvi neti ot i sudot, no ne i me|u obvi neti ot i brani tel ot { to toj sami ot go odbral.

Zborot "besplatno" Evropski ot sud za ~ovekovi te prava go tol kuva taka { to tro{ oci te za tol kuva~ ne mo` at da padnat vrz obvi neti ot duri i koga toj } e bi de progl asen za vi noven.

Obvrskata na kompetentni te dr` avni vl asti ne e ograni ~ena samo na postavuvaweto preveduva~, tuku podrazbi ra i razumna kontrol a vrz adekvatnosta na preveduvaweto, osobeno ako se uka` e na potrebata za ova. Vo taa smi sl a mo` e da se bara i smenuvawe na preveduva~ot.

Za pravoto na preveduva~ li ceto mora da se pou~i. Vo zapi sni kot } e se zabel e` i dal i e dadena pouka i } e se vnese i zjavata na li ceto. Preveduvaweto go vr{ i sudski preveduva~ (~l. 7, st. 3 i 4 od ZKP).

Na obvi neti ot koj ne go razbi ra jazi kot na koj{ to se vodi postapkata, prevod od obvi neni eto i od presudata mu se dostavuva na jazi kot na koj{ to toj se sl u` el vo postapkata (~l. 8, st. 4 i ~l. 9, st. 4 od ZKP).

Relevant ni st andardi

^l. 6 stav 3d od EKP^

^l. 14 stav 3 od MPGPP

^l. 7, 8, 9 od ZKP

PRAVO NA @ALBA (PRAVNI LEKOVI)

Sekoj koj e osuden za neko e kri vi ~no del o i ma zakonsko pravo da bara prei spi tuvawe na osudata i na kaznata pred nekoj povi sok sud (~l. 14, st. 7 od MPGPP, Protokol 7 od EKP^).

Pravoto na `al ba i ma za cel obezbeduvawe najmal ku na dve i nstanci i na sudskoto i spi tuvawe na nekoj sl u~aj, so toa { to drugoto mora da se odvi va pred sud od povi soka i nstanci ja. Prei spi tuvaweto { to go vr{ i toj sud mora da bi de avtenti ~no. Toa zna~i, deka me|u drugoto, `al benata postapka { to se ograni ~uva samo na i spi tuvawe na pravni te pra{ awa nema sekoga{ da go zadovol uva ovoj kri teri um. @al benata postapka mora, pokraj toa, da bi de navremena.

Proti v presudata donesena vo prv stepen ovl asteni te li ca mo` at da i zjavat `al ba vo rok od 15 dena od denot na dostavuvaweto na prepisot na presudata (8 dena vo skratena postapka). Neposreden ef ekt od kori steweto na pravoto na `al ba e deka sudot mora da go odl o` i i zvr{ uvaweto na kaznata { to ja opredel il prvostepeni ot sud si dodeka ne se zatvori `al benata postapka (~l. 350 od ZKP).

Pravoto na `al ba i m pri pa|a na site li ca { to se osudeni za neko e kri vi ~no del o, bez ogl ed na negovata pri roda i kaznata { to e i zre~ena vo prvostepenata presuda. @al ba mo` e da i zjavat stranki te, brani tel ot, zakonski ot zastapni k na obvi neti ot i o{ teteni ot, a vo kori st na o{ tete ni ot i neko i rodni ni na obvi neti ot (~l. 351 od ZKP).

Presudata mo` e da se pobi va: poradi su{ testveni povredi na kri vi ~nata postapka (~l. 355 od ZKP); poradi povreda na Kri vi ~ni ot zakoni k (~l. 356 od ZKP); poradi pogre{ no i li necel osno utvrdena f akti ~ka sostojba (~l. 357 od ZKP); i poradi odl uka za kri vi ~ni te sankci i, za odzemawe na i motna kori st, za tro{ oci te na postapkata, za i motnopravni te barawa, kako i poradi objavuvawe na presudata preku medi umi te (~l. 358 od ZKP).

@al bata se podnesuva do sudot { to ja i zrekol prvostepenata presuda, koj eden pri merok }e dostavi do obvi neti ot, odnosno sproti vnata stranka, koja vo rok od osum dena od pri emot i ma pravo na odgovor na `al bata.

Za sedni cata na sovetot }e se i zvesti onoj obvi net i negovi ot brani tel koj baral da bi de i zvesten za sedni cata i li predl o` i l odr` uvawe na pretres pred vtorostepeni ot sud. Za sedni cata na sovetot sudot }e ja i zvesti odbranata (stranki te) i koga ne go baral a toa ako nejzi noto pri sustvo bi bi lo korisno za razjasnuvawe na raboti te (~l. 362, st. 1 od ZKP). Ako obvi neti ot e vo pri tvori li na i zdr` uvawe kazna, a i ma brani tel, pri sustvo

na obvi neti ot }e se obezbedi samo ako sudot najde deka toa e cel esoobrazno. Pretres pred vtorostepeni ot sud }e se odr`i samo ako e potrebno poradi pogre{ no ili necel osno utvrdena f akti ~ka sostojba da se izvedat novi dokazi ili da se povtorat dokazi te izvedeni porano.

Relevant ni st andardi

Protokol 7 od EKP ^
^l. 14 stav 3 od MPGPP
^l. 15 od Ustavot na RM
^l. 350-358 od ZKP

Ne bis in idem

Ni koj ne mo`e da bi de suden, ni tu kaznet za del o za koe ve}e porano bi l osuduvan ili osl oboden, vo sogl asnost so zakon (~l. 14, st. 7 od MPGPP).

Zabranata na dvokratnoto gonewe ili kaznuvawe ima za cel spre~uvawe li ceto dvapati da bi de sudeno ili kazneto za isto del o (ne bis in idem).

Relevant ni st andardi

Protokol 7 od EKP ^
^l. 14 stav 3 od MPGPP
^l. 15 od Ustavot na RM

Vonredni pravni lekovi

Proti v pravosi lnata presuda, pod opredel eni usl ovi mo`e da se vl o`at vonredni pravni lekovi. Povtoruvawe na postapkata e mo`no samo vo kori st na osudeni ot ako se doka`e deka presudata se zasnova vrz la`en i skaz, ako se iznesat novi f akti ili dokazi i vo drugi slu~ai opredel eni so zakon (~l. 388-398 od ZKP). Vonredno ubla`uvawe na kaznata e dozvol eno koga }e se javat okol nosti { to gi nemalo koga se izrekuval a presudata ili sudot za ni v ne znael i ako postoele, a tie o~i gl edno bi dovel e do pobl aga osuda (~l. 399-402 od ZKP). Obvi neti ot pravosi l no osuden na kazna zatvor mo`e da podnese barawe za vonredno prei spi tuvawe na pravosi l na presuda poradi opredel eni povredi na zakonot (~l. 411-415 od ZKP).

Relevant ni st andardi

^l. 388-415 od ZKP

Glava

4

DODATOCI

**UPATSTVA ZA NABQUDUVA^I TE NA
SUDSKI TE POSTAPKI**

Pred otpo~nuvawe na nabquduvaweto

- I denti f i kuvajte gi slu~ai te za koi smetate deka bi bilo interesno da bi dat sledeni (od po~etok do kraj) i inf ormi rajte go za toa va{ i ot lokal en koordi nator.
- Sledete gi sudski te slu~ai i napravete eden plan (sl i ka) za sudski te postapki po~ituvaj}i go rasporedot i upatstvata na va{ i ot lokal en koordi nator.
- Vedna{ inf ormi rajte go va{ i ot lokal en koordi nator dokol ku na kakov bilo na~i n ste povrzani so nekoj od u~esni ci te vo postapkata (na pr., preku semejni vrski, ~lenstvo vo i sta poli ti ~ka parti ja, raboten odnos vo i sta f irma ili i nsti tucija, ili vo slu~aj na kakva bilo druga li ~na vrska). Vo si te ovi e i sli ~ni si tuaci i, ne bi smeele da u~estvuvate vo nabquduvaweto na konkretni ot slu~aj, a lokal ni ot koordi nator bi trebal o da najde zamena za vas.
- Za voda~i te na ti movi te: Pogri `ete se ~lenovi te na va{ i te ti movi da dobij at to~ni inf ormaci i za vremeto i mestoto na odr ` uvawe na sudeweto, da sti gnat na vreme vo sudni cata, kako i da i m bi dat prethodno dostaveni dovol en broj od f ormi te/prac{ al ni ci te za sledewe na sudski te postapki .

Za vreme na nabquduvaweto

- Vo tekot na nabquduvaweto sekoga{ i staknete ja va{ ata legiti-macija na vi dli vo mesto i dokol ku bi de pobarano, dol ` ni ste da se pret-stavi te sebe si kako nabquduva~i akredi ti rani od strana na NVO-Koal i-cijata Si te za Pravi ~no Sudewe.
- Vo tekot na nabquduvaweto si te va{ i zabel e{ ki vnesete gi vo li ~en notes/tetratka.
- Vo ni tu eden moment ne se vpu{ tajte vo di skusija ili kakvo bi lo u-estvo vo tekot na sudeweto.
- Odnosuvajte se neutral no.
- Ne komentirajte za va{ i te zabel e{ ki vo vrska so nabquduvaweto (Nabquduva~ot ima o~i i u{ i, no ne i usta).
- Ne davajte i zjavi na ni tu eden predstavnik od medi umi te, tuku zai nteresi rani te upatete gi do li ceto nadle ` no za odnosi so javnosta i/i li general ni ot sekretar na NVO-Koal i cijata "Si te za pravi ~no sudewe".

Po zavr{ uvawe na nabquduvaweto

- Vedna{ po zavr{ uvawe na sekoe od nabquduvani te sudewa, vo va{ i ot nabquduva~ki ti m sostaven od dve lica, zaedni ~ki popol nete eden pra{ al-nik za sekoe od i zvr{ eni te nabquduvawa. Prodi skuti rajte gi me|usebno va{ i te stavovi i mi slewa vo timot i vnesete eden zaedni ~ki odgovor na sekoe od predvi deni te pra{ awa vo pra{ al ni kot.
- Ako imate potreba za dopol ni tel ni i nf ormaci i za kompl eti rawe na pra{ al ni kot, mo ` ete da zemete i zjavi od stranki te vo postapkata, no vo toj slu~aj, dol ` ni ste pri popol nuvawe na pra{ al ni kot jasno da go i denti-f i kuvate i zvorot na i nf ormaci jata.
- Pod pri fatlivi okolnosti i vo zavisnost od va{ ata sopstvena odluka, vo krivi ~ni sudewa, vie treba da istra ` uvate i da go popol ni te pra{ al ni kot, za pred-krivi ~nata postapka. I nf ormi rajte go va{ eto NVO i kontakti rajte ja Koal i cijata za da vi pomogne da dobi ete pristap do i nf ormaci i te.

PRI RA^NI K ZA NABQUDUVAWE NA SUDEWA

- Dokol ku ne ste vo mo`nost da dadete preci zen odgovor na edno i li pove}e od predvi deni te pra{ awa voop{ to ne davajte ni kakov odgovor tuku samo zabel e`ete N/A (not applicable).
- Dokol ku ne ste vo mo`nost da i znajdete zaedni ~ki odgovor na edno i li pove}e od predvi deni te pra{ awa, vnesete gi oddel no va{ i te odgovori pri toa poso~uvaj}i koe e ~i e razmi sl uvawe.
- Otkoga }e go popol ni te cel i ot pra{ al ni k potpi { ete go dvajcata posebno i pri toa vnesete mesto, datum i vreme.
- Za voda~i te na ti movi te: Treba da napravi te kopii od si te popol neti pra{ al ni ci i ti e da se ~uvaat za va{ i te personal ni dosi jea, koi treba da gi krei rate.
- I spratete gi si te kompleti rani pra{ al ni ci do va{ i ot lokal en koordi nator najmal ku edna{ mese~no.

POVA@NI TELEFONI VO PRAVOSUDNI OT SI STEM

MI NI STERSTVO ZA PRAVDA

02/ 3117 277; 3230 732

Ul. Veqko Vl ahovi k br. 2, Skopje

REPUBLI ^KI SUDSKI SOVET

02/ 3213 084; 3116 458

Ul. Lazar Li -enoski br. 2, Skopje

USTAVEN SUD NA MAKEDONI JA

02/ 3233 063; 3119 355

12. udarna bri gada br. 2, Skopje

JAVNO OBVI NI TELSTVO

NA R. MAKEDONI JA

02/ 3229 314; 3231 267;

Bul. Krste Mi si rkov bb, Skopje

JAVNO PRAVOBRANI TELSTVO

NA RM

02/ 3231 607; 3229 351

Bul. Krste Mi si rkov bb, Skopje

NARODEN PRAVOBRANI TEL NA RM

02/ 3129 335; 3129 343

Di mi tri e ^upovski br. 20, Skopje

ADVOKATSKA KOMORA NA RM

02/ 3165 409

NOTARSKA KOMORA NA RM

02/ 3115 816; 3239 150

SUDOVI

VRHOVEN SUD NA MAKEDONI JA

02/ 3136 044; 3 234 064

Bul. K. Mi si rkov bb, Skopje

APELACI ONEN SUD BI TOLA

047/227 999; 32 260

Bul. Prvi maj bb, BI TOLA

APELACI ONEN SUD SKOPJE

02/ 3114 266; 3136 136

Bul. K. Mi si rkov bb, Skopje

APELACI ONEN SUD [TI P

032/393455; 391 037

Ul. Ml adi nska 18, { ti p

OSNOVNI SUDOVI

BEROVO

Mar{ al Ti to br. 77

033/471 006 ; 471 168

BI TOLA

Bul. Prvi maj bb

047/223 066 ; 239 352

VELES

Mar{ al Ti to br. 41

043/233 622 ; 233 161

VI NI CA

Bel kamen

033/361 755; 361 239

PRI RA ^NI K ZA NABQUDUVAWE NA SUDEWA

GEVGELI JA

Di mi tar Vlahov
034/212 939; 212 851

GOSTI VAR

@i vko Brajkovski br. 1
042/272 055;

DEBAR

Veçko Vlahovi } br. 41
046/831 404 ; 831 600

DEL ^EVO

Makedoni ja bb
033/411 127; 411 143

KAVADARCI

I l i ndenska bb
043/413 150; 413 177

KI ^EVO

Bul . Osl oboduvawe br. 17
045/223 464

KO ^ANI

Ni kol a Karev br. 4
033/274 353

KRATOVO

J. Daskal ov
031/481 018; 481 986

KRI VA PALANKA

Mar{ al Ti to br. 34
031/375 322 ; 374 822

KRU[EVO

I l i ndenska bb
048/477 067

KUMANOVO

11 Oktomvri br. 6; 031/411 555

NEGOTI NO

Mar{ al Ti to br. 84
043/361 895

OHRI D

Mak. prosveti tel i br. 10
046/261 868; 261 869

PRI LEP

Budi ma{ bb
048/ 421 700

RADOVI [

22 Oktomvri bb
032/ 65 204; 607 002

RESEN

T. Mi lo{ evski 48
047/452 588; 451 144

SVETI NI KOLE

Leni nova bb
032/443 991; 443 127

SKOPJE 1

Goce Del ~ev bb
02/ 3114 288; 3115 706

SKOPJE 2

Goce Del ~ev bb
02/ 3114 861; 3115 737

STRUGA

Stru{ ki kepenci bb
046/ 780 607; 72 607

STRUMI CA

Leni nova br. 34
034/346 624; 346 663

TETOVO

I l i ndenska br. 84; 044/330 688

[TI P

Mladinska br. 18
032/393 455; 391 827

JAVNI OBVI NI TELSTVA

**VI [O JAVNO OBVI NI TELSTVO -
BI TOLA**

047/33 368

**VI [O JAVNO OBVI NI TELSTVO -
SKOPJE**

02 / 3230 651; 3227 858

**VI [O JAVNO OBVI NI TELSTVO -
[TI P**

032/391024

**OSNOVNO JAVNO
OBVI NI TELSTVO - BEROVO**

033/471 016

BI TOLA

047/836 31 416

VELES

043/ 21 042; 33 622

GEVGELI JA

034/212 951

GOSTI VAR

042/62 388

DEBAR

046/831 633

DEL ^EVO

033 / 411 882

KAVADARCI

043/415 115

KI ^EVO

045/31 493

KO ^ANI

033 /21 021

KRI VA PALANKA

031/374 007

KUMANOVO

031/20 695

OHRI D

046/263 382

PRI LEP

048/26 456

RADOVI [

032/61 183

RESEN

047/452 419

SVETI NI KOLE

032/444 154

SKOPJE

02/ 3133 238; 3133 417

STRUGA

046/72 536

STRUMI CA

034/21 966

TETOVO

044/24 966

[TI P

032/391667

OHRI D

B.Ki dri ~ 10; 046/ 262 218

**PODRA ^NI EDI NI CI
NA JAVNOTO
PRAVOBRANI TELSTVO**

BI TOLA

Bel gradska bb
047/34 243; 31 268
Za Bi tol a i Resen

VELES

Mar{ al Ti to br. 41
043/35 042
Za Veles i Negoti no

GEVGELI JA

Di mi tar Vl ahov br. 2
034/213 208

GOSTI VAR

@. Brajkovski
042/62 302

KAVADARCI

Mar{ al Ti to bb
043/415 616

KI ^EVO

Bul . Osl oboduvawe
045/31632

KO ^ANI

Ni kol a Karev br. 4
033/274 678
Za Ko~ani , Vi ni ca, Berovo Del ~evo

KUMANOVO

11 Oktomvri br. 6
031/24 216
Za Kumanovo Kratovo i Kri va Pal anka

PRI LEP

S. Georgi evski 17a
048/22 198 29 710
Za Pri lep i Kru{ evo

SKOPJE

Bul . I l i ndenska bb
02/ 3230 214; 3229 351
Za Skopje 1 i Skopje 2

STRUGA

Stru{ ki kepeni
046/71 907
Za Struga i Debar

STRUMI CA

Leni nova br. 34
034/347 603
Za Strumi ca i Radovi {

TETOVO

I l i ndenska bb
044/24 245

[TI P

Ml adi nska br. 18
032/ 391 029
za [tip i Sveti Ni kole

Kontakt adresa:
Koalicija "Site za pravi ~no sudewe"
Makedonija 11/2-10
1000 Skopje,
tel. ++ 389 2 3215263; 5264
www.all4fairtrials.org.mk
e-mail: contact@all4fairtrials.org.mk

